

6. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. — М.: Наука, 1981. — 138 с.
7. Горошкіна О. Підручник як засіб формування соціокультурної компетенції учнів / О. Горошкіна // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, 2010. — №22. — Ч. II. — С. 183–189.
8. Емельянова Е.В. Отбор материалов для оформления социокультурной компетенции // Вестник Российского университета Дружбы народов. Серия: Вопросы образования: языки и специальность. — 2010. — №2. — С. 56–62.
9. Кавнатская Е.В. Социокультурные аспекты развития умений профессионально-делового общения специалистов в области обучения иностранным языкам [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / Е. В. Кавнатская. — М., 1999. — 310 с.
10. Маслова В.А. Об одном приеме создания экспрессивности // Текст как структура. — М., 1992. — С. 77.
11. Сафонова В.В. Изучение языков межкультурного общения в контексте диалога культур и цивилизаций / В. В. Сафонова. — Воронеж: Истоки, 1996. — 237 с.
12. Сафонова В.В. Культуроведение в системе современного языкового образования // Иностранные языки в школе. — 2001. — №3. — С. 17–23.
13. Сафонова В.В. Социокультурный подход к обучению иностранным языкам / В. В. Сафонова. — М.: Высшая школа, Амскорт интернэшнл, 1991. — 264 с.
14. Сысоев П.В. Язык и культура: В поисках нового направления в преподавании культуры страны изучаемого языка // Иностранные языки в школе. — 2001. — №4. — С. 28–34.
15. Сыромясов О.В. Формирование межкультурной профессиональной компетенции специалиста на основе иноязычного текста (немецкий язык, неязыковой вуз): автореф. дис. канд. пед. наук. — М.: 2000. — 24 с.

Круківський В.І.

кандидат філологічних наук, доцент

доцент кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Круківська О.В.

відділ міжнародних зв'язків приватного підприємства «Укрпошта»

Турчанінова В.Є.

старший викладач кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Саєнко С.Г.

кандидат філологічних наук, доцент

доцент кафедри теорії і практики перекладу романських мов імені Миколи Зерова

інституту філології

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

ЄВРОПЕЙСЬКА МОВНА ПОЛІТИКА: МУЛЬТИЛІНГВІЗМ, ПЛЮРИЛІНГВІЗМ І АНГЛІЙСЬКА МОВА

Анотація. Дана стаття присвячена мовній політиці мультилінгвізму і плюрилінгвізму Європейського Союзу (ЄС), членом якого Україна прагне стати. Плюрилінгвізм, який забезпечує мобільність і конкурентоздатність насамперед молоді в умовах глобалізації, є також

відповіддю ЄС на всесвітню гегемонію англійської мови, яка загрожує різноманіттю мов аж до можливості їх зникнення. У статті розглядаються результати політики мультлінгвізму і плюрилінгвізму ЄС всередині інституцій. Відмічається що, не дивлячись на теоретичну рівність всіх офіційних мов, встановлену договором про ЄС, фактично англійська мова, витіснивши майже повністю французьку, німецьку, італійську та інші мови, залишилася єдиною мовою-посередником (*lingua franca*) в роботі установ ЄС і навіть у спілкуванні ЄС з його громадянами, що порушує Хартію основних свобод ЄС і тому з цим монолінгвізмом треба боротися особливо зараз, коли Великобританія покинула ЄС. Це саме явище засилля англійської мови спостерігається в системі освіти переважної кількості країн-членів ЄС.

Хоча іноземна мова стала обов'язковою для вивчення вже з початкової школи, а друга іноземна мова переважно з п'ятого класу, 80% учнів і студентів і науковців всіх держав Європейського Союзу обирають першою іноземною мовою англійську, тобто має місце майже повна англізація освіти і науки, її комерціалізація. Таке явище загрожує перетворити всі інші мови в периферійні, провінційні і взагалі непотрібні для вивчення, а можливо і спілкування. Це призведе світ до гомогенізації, стандартизації і, зрештою, до зникнення багатьох мов і культур. В статті розглядаються можливі альтернативи англійській мові від ЄС, запропоновані в так званій доповіді “Rapport Grin”, де пропонується три альтернативні моделі: “монархічна” — англійська залишається першою; модель трьох великих мов: англійської, французької й німецької, третя модель — штучна мова — есперанто. Робиться висновок, що англійська мова залишиться монопольною ще багато років і єдиний можливий варіант спротиву — це плюрилінгвізм через освіту.

Ключові слова: Європейський Союз, політика, мультлінгвізм, плюрилінгвізм, освіта, гегемонія, англійська мова.

Abstract. This article focuses on language policy, multilingualism and plurilingualism in the European Union, whose member Ukraine is striving to become. Plurilingualism, which ensures the mobility and competitiveness of especially young people in the context of globalization, is also the reaction of the European Union on the global hegemony of the English language, which threatens the diversity of languages until their disappearance. The article discusses the results of the policy of multilingualism and plurilingualism in the institutions of the European Union. It is noted that, despite the theoretical equality of all official languages, established by the Treaty on European Union, in fact, English has almost completely replaced the French, German, Italian and other languages, and remains the only intermediate language (*lingua franca* in institutions of the European Union and even the communication of the European Union with its citizens, that violates the Charter of fundamental freedoms of the European Union and, therefore, it is necessary to overcome monolingualism, especially now, when the UK withdrew from the European Union. The monopoly on the English language is observed in the education system of the vast majority of member countries of the European Union.

Although foreign language became compulsory for primary school and compulsory as a second foreign language to study, since the fifth grade, 80% students and scientists of all member States of the European Union choose the first foreign language as English that is almost complete Anglicization of education and science and its commercialization. This phenomenon threatens to turn all the other languages in a peripheral, provincial ones and which generally should not be studied and not necessary for communication. This will lead the world to the homogenization, standardization and, ultimately, to the disappearance of many languages and cultures. The article discusses the possible alternatives to the English language, proposed by the European Union in the so-called report “Rapport Grin”, which proposes three alternative models: the first model is the so - called monarchical model, where English is the first; the second model of the three main languages: English, French and German, the third model is an artificial language — Esperanto. The conclusion is that English will remain the exclusive language for many years, and the only possible way to confront it is plurilingualism through education.

Key words: European Union, politics, multilingualism, plurilingualism, education, hegemony, English.

Постановка загальної проблеми. Етнокультурне й мовне різноманіття — це сучасний соціальний феномен, що безпосередньо впливає на політику, економіку, культуру й освіту всіх країн світу, який нині розвивається під знаком подолання бар'єрів, зокрема, культурних і мовних шляхом розповсюдження глобальних мереж, зростання міграційних і туристичних потоків, формування глобальної економіки. Разом із тим наслідки цього явища характеризуються амбівалентністю.

Глобалізація з її примусом до одноманітності в усьому (в розповсюдженні ЗМІ, плануванні міст, проектуванні і будівництві висотних будинків, одязі, харчуванні тощо) нав'язує певну модель поведінки, де виявляються стертимі, знищеними національні особливості, унікальність і неповторність кожного народу.

Серед різних проблем, пов'язаних із глобалізацією, окремо стоїть питання глобального використання англійської мови. Її експансія і вплив продовжують зростати, що загрожує, зокрема, мовному розмаїттю Європи, яке вона зобов'язалася зберігати й оберігати. Про це заявив бельгійській газеті у січні цього року Крістіан Трамбле, президент Європейської обсерваторії плурилінгвізму. Він закликав Європу **зупинити божевільну англізацію, яка становить смертельну небезпеку для Європейського Союзу** [50]. Тому, знаючи про наступ англійської мови на багатомовність, який почався вже давно, Європейський Союз (ЄС) ще в 2000 роках проголосив пріоритетом своєї мовної політики — плурилінгвізм, однією з цілей якого є протидія квазімонополізму англійської мови в Європі [15, 21].

Україна прагне стати членом ЄС. Важливим етапом на шляху до реалізації цієї мети стало для України підписання у 2014 році Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (ЄС), яка набула чинності в повному обсязі 1 вересня 2017 року. У зв'язку з цією подією в культурному й освітньому секторах України спостерігається поживлення співробітництва з ЄС. Враховуючи інтеграційні прагнення України, **актуальним** постає питання дослідження мовної політики ЄС, тому що *«європейська інтеграція безпосередньо пов'язана з мовною політикою»* [15, р. 21].

Розробка європейської мовної політики розподілена між ЄС і Радою Європи (РЄ). Як для ЄС, так і для РЄ одним із ключових чинників ідентичності старого континенту є мовне розмаїття (мультилінгвізм), що розуміється як цінність, яку необхідно захищати і заохочувати. ЄС розробляє свою мовну політику захисту і просування мов з міркувань культурної самобутності, вважаючи багатомовне суспільство багатшим і згуртованішим як у соціальному, так і в економічному відношенні. Гармонійне співіснування багатьох мов в Європі є потужним символом прагнення ЄС до об'єднання в різноманітності. Нехтування мовою означає ризик появи невдоволення європейською ідеєю. “Європеєць не може щиро приєднатися до європейської єдності, якщо він не відчуває, що його особиста культура і, насамперед, мова там не шануються і що приєднання його країни до Європейського Союзу сприяє розвитку його власної мови і культури, а не їх маргіналізації”, — заявляє французький письменник ліванського походження Амін Маалуф [35, р. 13]. **“Єдність у різноманітті”** — таким є девіз ЄС, прийнятий у 2000 році з нагоди п'ятдесятиріччя ЄС, проте його, як і прапор та гімн ЄС, було вилучено із проекту Лісабонського договору 2008 року під тиском поляків і чехів,

котрі вважали, що ЄС не може мати ці атрибути, оскільки ЄС не є ані державою, ані міжнародною організацією, а ці символи можуть призвести до федералізму, до втрати незалежності країн. Мабуть вони боялись перетворення ЄС у новий Радянський Союз. Таким чином ЄС уникнув потенційного “вибуху” всередині своєї системи. Надмірне єднання може, насправді, містити ризики стандартизації, яка зруйнувала б самобутність кожного європейського народу. Жак Ланг, французький політик, чудово розумів цю концепцію, коли заявив, що “різноманіття — це не розділення (...), відмінність — це не байдужість, єдність — це не однаковість”. Англійською це звучить так: *“diversity is not division (...), difference is not indifference, union is not uniformity”* [Цит. за 36, р. 9]. Головне — досягти балансу між єдністю й різноманітністю. І все-таки гімн, прапор і девіз, символи соціальної єдності громадян ЄС, були включені до Лісабонського договору у формі спільної декларації 16 країн-членів ЄС як додаток [27].

Цей випадок ще раз засвідчує парадоксальний, суперечливий характер європейської інтеграції, як поставленої мети, характер, який ми не можемо не підкреслити, а саме те, що Європа, така як вона сама себе бачить, характеризується багатством і різноманітністю своєї культури і необхідністю єдності. В кінці 1920-х років іспанський філософ Ортега-і-Гассет запропонував метафору, яка по праву стала всесвітньо відомою. *“Європа як рій: багато бджіл і один політ”* [Цит. за 36, р. 15]. Сучасна Європа, об’єднуючись, змушена шукати баланс між збереженням і розвитком свого культурного різноманіття, з одного боку, і створенням спільного комунікативного простору. Очевидно, що “європейська інтеграція пов’язана безпосередньо з мовною політикою, яка повинна сприяти **вивченню кількох іноземних мов** протягом всього життя, для того щоб європейці мали можливість брати участь у публічних дебатах про майбутнє Європи і побудові демократичного громадянства в Європі”, — говорить РЄ [15, р. 47].

Тому плюрилінгвізм (в термінології РЄ) як здатність компетентно послуговуватися кількома мовами, або мультилінгвізм (в термінології ЄС) є пріоритетом нинішньої європейської мовної політики [15]. Плюрилінгвізм виключає **“мовний ізоляціонізм”** і **“гомогенізацію”**. “Перша ситуація могла б призвести до “ізоляціонізму в різноманітті” тобто до домінування мовної більшості над мовною меншістю, друга могла б призвести, (а може вже призвела) до передбачуваного результату, до неконтрольованої мовної політики, залишеної на поталу невидимої, але дуже упередженої руки ринку” [18, р. 11].

Отже, нинішня мовна політика, яку ЄС намагається впровадити насамперед у галузі освіти, позначається вокабулою “плюрилінгвізм”, який отримав своє матеріальне закріплення у вигляді Європейської обсерваторії плюрилінгвізму (ЄОП), яка була створена на Першій Європейській Конференції з плюрилінгвізму, що відбулася в Парижі з 24 по 25 листопада 2005 року. ЄОП — це асоціація, що регулюється французьким правом, до якої входять фізичні і юридичні особи, котрі опікуються питаннями плюрилінгвізму. Захист плюрилінгвізму спирається на такі три аргументи:

1. Мовні права є частиною прав людини.
2. Здійснення демократії і соціальної інтеграції залежить від мовної політики в сфері освіти.

3. Індивідуальний плюрилінгвізм має значний вплив на еволюцію європейської ідентичності [21].

Слід проте нагадати, що плюрилінгвістичність індивідів визнається не кризь, вона не представлена як загальна мета і не вважається цілком навчання. Одні вважають плюрилінгвізм поверненням до феодалізму [16; 17; 29, 52]. Другі кажуть, що реалізація політики плюрилінгвізму занадто дорога і складна, а її ефективність важко виміряти, до того ж вона зовсім не завадила англійській мові зберегти свою гегемонію в освітньому і комунікативному просторі Європи [19; 28]. Для прихильників плюрилінгвізму, а їх багато в Європі і в усьому світі, навпаки, плюрилінгвізм — це найкраща річ, оскільки він дозволяє висловлювати думку кількома мовами. Вони запевняють, що монолінгвізм — це виняток, а плюрилінгвістичність — правило [33–34].

Хоча мовна диверсифікація залишається метою мовної політики європейських інституцій, з ряду причин ми сьогодні спостерігаємо зміцнення позицій англійської мови як першої іноземної в освіті і як першої мови спілкування не лише в Європі, а й в усьому світі. Цілком очевидно, що такий хід подій суперечить самому духу європейського проекту, який повинен досягти “єдності у різноманітті”.

Вибір виучуваної мови ніколи не буває нейтральним, а сьогодні він набуває політичного значення, оскільки мовиться про європейську політичну ідентичність, де поняття громадянства імплікує одночасно множину ідентичностей (мовних) і спроможність брати участь у громадському житті Європи. І тут цілком логічно буде в рамках розвитку плюрилінгвізму поцікавитися роллю англійської мови в цьому процесі.

“Політика мовної освіти на користь плюрилінгвізму повинна включати питання про роль англійської мови як спільного засобу спілкування в Європі” [15, р. 32]. **Одна мова не може бути панацеєю для міжнародного спілкування в Європі, що характеризується мовною різноманітністю**”, — зазначає РЄ [15, р. 52]. Очевидно, що політичний вибір ЄС на користь плюрилінгвізму, безперечно, не є мирним і часто ставиться під сумнів, особливо з поступовим розширенням ЄС, тому що результати політики плюрилінгвізму суперечать теорії. Політика плюрилінгвізму є нічим іншим, як рекламною вітриною ЄС, за якою знаходиться інша картина [17, 23].

Минулого ХХ століття, століття комунікації, європейська мовна політика ґрунтувалася головним чином на такій пресупозиції: особистий розвиток був пов’язаний зі спроможністю говорити кількома іноземними мовами для того, щоб пересуватися Європою, виїздити за кордон, працевлаштовуватися, генерувати зростання економіки. Було переконання, що плюрилінгвізм буде рушійною силою розвитку інтеграції і соціальної злагоди в Європі. Не було сумніву, що постійно заохочувана мобільність, стане основним фактором прогресу, пов’язаного з побудовою нового демократичного громадянства. Але за останнє десятиріччя з’явилися нові проблематики. Якщо раніше мовне різноманіття вважали перевагою, то сьогодні мовиться лише про те як оцінити й відповісти на цей виклик багатомовності. Мовне різноманіття може навіть розглядатися як загроза населенню з боку певних мовних громад, які живуть в ізоляції, викликаючи тим самим ксенофобію.

В результаті різних етапів розширення ЄС європейський мовний ландшафт значно змінився. Сьогодні ЄС налічує 23 офіційні мови, (було 24 мови разом із Великобританією). З нинішніми хвилями міграції і напливом біженців в Європу приходять десятки нових культурних мов. Дослідження PISA [39] показують, що 25% молодих європейців у віці п'ятнадцяти років не мають базових навичок розуміння прочитаного. Тепер існує нове покоління плуримовних молодих людей, котрі переїзять із країни в країну, які щодня послуговуються двома чи навіть трьома мовами, не володіючи по-справжньому жодною. Цей новий плурилінгвізм відмітний тим, що його носії не вміють правильно ні читати, ні писати, ні говорити, ні розуміти і пізнавати світ, а їх мовні страждання закладають основу для ізоляції і загрожують соціальній єдності” [24, р. 40].

Виявилось також, що плурилінгвізм, якого вимагають європейські інституції, має тенденцію до зменшення зі зростанням мобільності, оскільки англійська мова стала мовою торгівлі і додаткова вартість, яку приносить сьогодні друга іноземна мова, вже не така очевидна, як на початку ХХІ століття, тому молоді люди часто полишають постійну підтримку належного рівня володіння другою іноземною мовою. Зусилля, що докладалися десять років тому назад, щоб оволодіти кількома мовами, сьогодні набагато менші. В результаті бюджетних обмежень, пов'язаних із економічною кризою, багато шкільних і університетських закладів мають спокусу обмежити репертуар іноземних мов для вивчення. І, насамкінець, мобільність, традиційна опора мовної політики ЄС, нині не обов'язково пов'язується з ідеєю мовного прогресу.

Цифрові гаджети успішно замінюють мовне спілкування. Напр., китайські, в'єтнамські, азербайджанські... студенти, котрі поступили в університети Угорщині, Італії, Україні..., підтримують зв'язок зі своїми друзями, родинами за допомогою гаджетів і тому не бажають вчити угорську, італійську чи українську мови... Нові цифрові технології дозволяють їм зберігати свою мережу друзів чи *followers*, з якими вони спілкуються по-різному, часто використовуючи неформальні (графічні) мови з акцентом на значках, смайликах тощо [29].

Така ж ситуація з імігрантами в Європі, які спілкуються зі своїми родичами і друзями через екрани своїх телефонів чи комп'ютерів, що звичайно сприяє самоізоляції, перетворює такі мовні громади в мовне і культурне гетто. Мрія про набуття гарних письмових і усних навичок володіння кількома іноземними мовами фактично поступилася місцем **псевдоплурилінгвізму**. Це такий собі куций, щербатий, гібридний плурилінгвізм, коли особа в певному контексті замість того, щоб розлого говорити двома чи більше літературними іноземними мовами обходиться набором заучених загальних побутових фраз (кліше, штампів, трюїзмів), висловлюється суржилом із вкрай обмеженими функціональними можливостями. У Росії такий псевдоплурилінгвізм називають “вахтовим”, коли говорять про узбеків, казахів, туркменів і т.д., котрі приїхали на заробітки [13].

З іншого боку на початку ХХІ ст. європейська мовна політика змушена поступово змінювати мовні парадигми, тому що припущення минулих років, що достатньо знати другу іноземну мову на простому рівні виживання (рівні А1 — пороговому) не справдилося. Мобільність не зводиться до простого перетину кордонів, щоб потрапити на іноземні ринки. Необхідно враховувати можливість

надання всім молодим людям однакових шансів на професійний успіх, збереження соціальної злагоди, розвитку міжкультурного розуміння, набуття знань і їх розповсюдження в багатомовному і багатокультурному суспільстві, інакше кажучи *виховати чесну, соціально активну людину XXI століття* [15].

“Таким чином, ми бачимо, що проблеми пов’язані з мовним і культурним розмаїттям та відсутністю соціальної злагоди, зокрема, постійно зростають і потребують нових, ефективніших політичних рамок для коригування політики управління різноманітністю на всіх рівнях, особливо на місцевому рівні, де відмінності зустрічаються щодня” [14, р. 89].

Тому *Європа перейшла від політики мовного розмаїття до політики плюрилінгвистичної освіти* [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 19, 15]. Наразі дискусії між прихильниками плюрилінгвізму і тими, хто виступає за створення спільного простору спілкування на основі лише англійської мови в якості глобальної мови не закінчено. Як стверджує С. Брейдбак [18, р. 221] “зростаюче використання англійської мови чітко визначається неоліберальними дискурсами про глобалізацію, появою економіки знань, (де мова відіграє вирішальну роль) і **комерціалізацією вищої освіти**”. Дискурсивна натуралізація унікальної ролі англійської мови як глобальної мови спілкування в світі супроводжується науковими тезами, що підтверджують в основному цю точку зору, хоча недавні дослідження в цій царині показують зовсім інші реалії.

Очевидно, що, тема мовної політики дуже складна і вимагає комплексного підходу з урахуванням антропологічного, політичного, ідеологічного, соціального, економічного, педагогічного, дидактичного... аспектів, які і визначають **новизну** даного дослідження. Мовна політика все частіше стає об’єктом аналізу в наукових публікаціях і, таким чином, складається традиція вивчення мовної політики і мовного планування в цілому. Міжнародні організації публікують звіти про освіту, що включають інформацію про мови навчання. Європейська спільнота збирає дані про навчання мовам в державах-членах і розповсюджує їх на EURYDICE (Європейська інформаційна мережа в галузі освіти) [26].

Отож, ми також спробуємо зробити свій внесок у висвітлення цієї тематики. **Мета** даної статті — проаналізувати методіку розробки й реалізації європейської мовної політики мультилінгвізму і плюрилінгвізму, зберігаючи при цьому певний ступінь мовної різноманітності та роль англійської мови в цьому процесі. **Завдання:** аналіз документу РЄ “Керівні настанови з розробки мовної політики в Європі” [15] з метою можливого застосування принципів європейської мовної політики в Україні, аналіз практичної реалізації внутрішньої і зовнішньої політики мультилінгвізму й плюрилінгвізму, її досягнення в освіті, гегемонію англійської мови, її причини, наслідки й альтернативи.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Дослідженню європейської мовної політики присвятили свої роботи багато іноземних вчених: М. Abdallah-Pretceille, М. Byram, J.-C. Beacco, P. Bourdieu, M.C. Breidbach, A. Blondel, D. Coste, L. Cordier, G. Glatre, D. Lussier, L. Porcher, Ch. Prunelleé, Ch. Tremblay, G. Zarate та інші; російські: А. Куропятник, В. Малахов, Т. Мамонова, В. Смокотин, Л. Микрюкова, Т. Жихарева, А. Шибаета...

Українські науковці також вивчали це питання: О. Першукова, Н. Петриченко, Г. Хорунжий, О. Кузнєцова, В. Андрущенко, В. Бондар, В. Гаманюк, М. Згуровський, О. Коваленко, Т. Ковальова, В. Кремень, В. Луговий, В. Махінова, С. Ніколаєнко, Л. Ороховська, Н. Пелагеші, С. Сасенко, М. Степка, М. Тадеєва, Ю. Чередник, О. Яковлева та інші. Дослідники цікавляться як самою мовою, так і політикою плюрилінгвізму ЄС.

“Метою політики багатомовності в галузі мовної освіти визнано формування мовних навичок шляхом опанування принаймні двох іноземних мов”, — стверджує українська дослідниця Г. Чуба [11, с. 4]. “Вивчення мови обов’язково експліцитно чи імпліцитно пов’язано з культурними аспектами мови, що вивчається”, — заявляє експерт РЄ М. Бірам [15, р. 66]. Французький вчений Л. Порше переконаний, що “вивчення мови завжди здійснюється в контексті контактів між різними культурами (принаймні двома) (...), кожна мова несе культуру, виробником і продуктом якої вона є” [40, р. 53]. Його співвітчизник Д. Люсьє підтримує його думку, зазначаючи, що “мова залишається соціоісторичним феноменом, вектором світобачення, яке студенти формують у собі, вивчаючи інші культури “[34, р. 71]. А Ж. Блондель вбачає в мові не просто інструмент комунікації [...], а “особливий спосіб інтерпретації дійсності” [16, р. 6].

Отже, мова для цих дослідників — це не код, який можна поміняти, — це не дерево без коріння, а пам’ять, історія з незнищуваними кліматичними й екологічними особливостями. Саме тому необхідно вивчати не просто мову, а її культуру і не лише англійську мову, а дві, три мови, щоб комунікувати з різними народами, збагачувати свої знання, свій внутрішній духовний світ... Тому що “відсутність плюрилінгвізму в поєднанні з поганим знанням англійської мови може бути настільки ж руйнівною, як і скорочення мовного розмаїття з точки зору демократичної участі”, — зауважує С. Брейдбак [18, р. 227].

Для М. Бірама, який багато років працював експертом РЄ у відділі мовної політики, багатомовна освіта заснована на тому принципі, що кожен може в будь-який час оволодіти мовами, які йому потрібні для особистого, професійного чи естетичного/культурного життя. Роль школи полягає в розвитку пізнавальних, творчих чи фізичних здібностей. Її завдання, щоб люди любили всі мови, щоб люди прагнули вчитися впродовж всього свого життя. Для вивчення мови необхідно обов’язково вступати в контакт з такими цінностями як: терпимість, доброта, інтерес до різноманіття [15, с. 45].

Цей короткий огляд наукових праць з плюрилінгвізму, (який буде значно доповнено в ході викладу матеріалу дослідження), свідчить, що це питання є актуальним і широко досліджуваним, а також, що європейська політика багатомовності і багатокультурності, яку впроваджує Європа, — це правильний напрямок, який до того ж може стримати невпинну експансію англійської мови, наслідки якої можуть бути катастрофічні для всього світу. Повсюдний політичний компонент надає цим підходам інший тон.

Викладення основного змісту. Перед тим як перейти до викладу основного змісту слід уточнити деякі терміни. РЄ розрізняє поняття “мультилінгвізму” та “плюрилінгвізму”. Зокрема, мультилінгвізм (багатомовність) стосується розмаїття, співіснування мов, представлених у тому чи іншому географічному регіоні, жителі

якого не обов'язково є плюрилінгвальними, тоді як плюрилінгвізм розглядається у психолінгвістичному сенсі як здатність особи використовувати більш, ніж одну мову. Плюрилінгвізм — це факт спілкування кількома мовами для різних видів діяльності, напр.: розмовляти англійською на роботі з колегами, французькою з родиною та німецькою з друзями [14, 54].

Часто терміни “мультилінгвізм” і “плюрилінгвізм” вживаються в літературі і навіть у документах ЄС як синоніми. Ми не будемо втягуватися в цю термінологічну полеміку з приводу цих термінів. У документі РЄ “Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти” використовується термін “плюрилінгвізм” як здатність спілкування кількома мовами, який ми взяли для нашого дослідження як основоположний [22].

Мовну політику можна схарактеризувати як особливий тип державної політики, яка в кінцевому рахунку націлена на зміну мовленнєвої поведінки певної цільової групи населення. Точніше кажучи, мовна політика — це набір засобів, що вживаються, як правило, державою, регіональними і місцевими органами влади, для впливу, прямо чи опосередковано на корпус, статус і оволодіння однією чи кількома мовами [20].

Метою європейської політики в галузі мовної освіти, як ми вияснили раніше, є плюрилінгвізм. Як же розробляється така політика, що передбачає вона? Відповіді на ці запитання знаходяться в документі РЄ під назвою “Керівні настанови з розробки мовної політики в Європі” [15]. Хоча цей документ призначено тим, хто впливає, визначає та впроваджує політику мовної освіти на всіх рівнях, таким як, напр., приватні установи, органи місцевого самоврядування, національний орган, відповідальний за освіту, або міжнародні державні чи приватні організації і пропонує цим читачам вказівки щодо розробки політики, а не саму політику, нам видається доцільним зупинитися на деяких його положеннях, які нас зацікавили, не лише тому що там мовиться про розробку загальної політики плюрилінгвізму, а ще й тому, що в ньому йдеться про роль англійської мови в цій політиці, яка є предметом нашого дослідження. Розглянемо деякі положення цього документу РЄ [15].

Принципи розробки європейської мовної політики

Політика мовної освіти — це не просто питання педагогіки. Вирішення мовного питання має першочергове політичне значення, тому що мовні проблеми відображають напруженість у тій чи іншій національній спільноті. Тому, на думку ЄС, плюрилінгвізм повинен активно заохочуватися, щоб врівноважити ринкові сили, які схильні до мовної однорідності і які обмежують потенціал людини. Плюрилінгвізм забезпечує необхідні умови для мобільності в Європі, чи то для роботи чи то для відпочинку, але він також має вирішальне значення для політичної та соціальної єдності всіх європейців, незалежно від їх мовних навичок, а також для створення почуття європейської ідентичності. Тому політика мовної освіти в Європі повинна дозволяти людям ставати багатомовними, підтримуючи і розвиваючи плюрилінгвізм, яким вони володіють, або допомагаючи їм вийти з монолінгвізму.

Стереотипи: ідеологічні й економічні. В європейських суспільствах існують певні стереотипи, ідеології та забобони стосовно сучасних мов, які заважають деяким людям сприйняти плюрилінгвізм і мовне різноманіття.

Ідеологічні стереотипи. Це, зокрема, так звані ідеологічні цінності, тобто переконання й поняття про багатство і бідність мов. Це той образ мови, що сформувався в нашій уяві: а) з точки зору “звучання”: мова “співуча”, “деренчлива”...; б) з точки зору корисності і спроможності виразити думку — “неспроможна передати наукові ідеї”, “недорозвинута, бо немає писемного статусу”, “корисна”, бо має високий статус», “логічна”... Цей поділ мов є штучним, такі ідеї часто негативно впливають на інтерес до вивчення певних мов, тому в процесі розробки політики необхідно передбачити й протидіяти таким необґрунтованим поглядам на мову.

Насправді, з точки зору науки, всі мови мають однакову цінність, без огляду на те, чи визнаються вони як мови чи ні, і саме тому вислів “різноманіття мов” використовується для позначення будь-якої мовної системи. Незалежно від того, офіційно вона визнана, напр., національною мовою, чи була вона кодифікована і стандартизована шляхом видання словників, граматики та інших довідкових робіт.

Всі мови можуть оперувати науковими концептами, запозичаючи їх з інших мов або створюючи свої неологізми, так само як і мови, що домінують сьогодні в науковому дискурсі. *“Мов поганих не існує в світі, є лише погані язики”*, — говорив український поет, літературознавець Анатолій Бортняк.

Однією з цілей такої ідеології цінностей є намагання виправдати зникнення певних різновидів мов, що символізують незалежне існування і політичну легітимізацію мов меншин. Напр., один американський сенатор заявив “5999 мов у світі зайві, достатньо однієї — англійської” [Цит. за 23, р. 151].

Оскільки набагато легше скасувати офіційний статус мови чи різновиду мов, якщо їх оголосили малозначимими. Є випадки, коли мова настільки знеславлена, що навіть носії цієї мови погоджуються з тим, що статус їхньої мови низький і відмовляються від її використання. Очевидно, що така концепція цінностей несумісна з пошуком мовного різноманіття й розвитком плюрилінгвізму.

Економічні стереотипи. Іншими перешкодами на шляху реалізації політики плюрилінгвізму, про які мовиться в Настановах, є економічні стереотипи. Соціальний попит на плюрилінгвізм не дуже великий через хибні уявлення про економічний ефект вивчення мов, зокрема проблема вартості вивчення мов. Вартість навчання кільком іноземним мовам у школі (в рамках отримання обов’язкової освіти) та поза школою вже істотна і політика, яка пропонує більший вибір мов для вивчення, може виявитися ще дорожчою. Витрати на таку освіту найчастіше вимірюються вкладеними інвестиціями, а не вартістю отриманих вигод. Якщо плюрилінгвальна освіта дозволяє скоротити витрати на переклад, поліпшити ситуацію громадянського миру завдяки повазі до інших мов, то можна сказати, що інвестиції в плюрилінгвізм дуже скромні порівняно з отриманими результатами. **У будь-якому випадку, вартість мовної політики незначна в світлі громадянських і міжнародних конфліктів, які вона може допомогти вирішити.**

Англійська мова. Коли ми говоримо про зв'язок між вивченням мови й економікою, то ми часто зосереджуємося на таких двох моментах: на ймовірній перевазі використання лише однієї мови як лінгва франка в усіх економічних відносинах і на аргументі, що цією мовою повинна бути англійська, тому що вона особливо для цього підходить. Ми мотивуємо це тим, що англійська мова проста, легко виучувана й найкраще пристосована до цієї функції.

Насправді, питання, чи дійсно вигідно з точки зору витрат і ефективності вчити лінгва франка лише з огляду на ринок в даному багатомовному регіоні, не доведено жодним чином. Сприйняття англійської мови як “простої” є ще одним стереотипом про цінність на кшталт тієї ж, що й вище згадані, за цим стереотипом ховається знову ж таки ідеологія про її статус. З економічної точки зору інші мови вважаються менш цінними. Сприйняття таких поглядів тотожне сприйняттю нижчого статусу деяких мов самими носіями мови. Наслідки такого ставлення призводять до девальвації статусу інших мов і до їх вивчення як других іноземних мов.

Англійська мова займає унікальне місце. Хоча існують в наші дні як і в минулому, мови, які є спільними мовами як для носіїв цих мов, так і не носіїв, в певних регіонах світу. Англійська мова (або її різновиди) виконує роль, яка до цього часу не була їй притаманною. Переважання англійської мови, як національної чи офіційної мови в неангломовних і в усіх інших країнах, є символом модерну (моди), який часто асоціюється з багатством та розвитком. Ця символічна функція є унікальною, адже лише завдяки сучасним технологіям можна читати та чути англійську мову в будь-якому куточку світу. Як результат, англійська мова має статус, що відрізняється від статусу всіх інших мов: вона є ані “іноземною” мовою, ані “другою” мовою у своїй символічній функції. Незрозуміло, як довго ця ситуація може тривати, оскільки вона унікальна, їй не можна знайти історичні паралелі, щоб полегшити прогнозування. Однак, ймовірно, що ситуація істотно не зміниться протягом наступних десятиліть, а це означає, що політика мовної освіти повинна враховувати цю особливість англійської мови, тобто її використання як *lingua franca* (мови-посередника).

Англійською мовою розмовляє більша кількість мовців, ніж носіїв цієї мови, нею спілкуються між собою носії мови і неносії мови.

Англійська мова не пов'язана безпосередньо з країною, де нею розмовляють носії мови, і тому немає необхідності навчати їй у країні, де нею розмовляють носії мови.

Правила вимови, граматичні норми та значення слів варіюють від однієї частини світу до іншої, з'являються нові форми англійської мови (“нова англійська”), деякі з яких важко зрозуміти носіям інших різновидів англійської мови.

Це означає, що англійську мову можна викладати як *lingua franca* і не обов'язково ставити за мету знайомство учнів з іншими культурами, оскільки її можна використовувати, щоб розказати про свою власну культуру, спілкуючись з іншими носіями мови.

Як було зазначено вище, привабливість англійської мови для студентів, котрі вивчають її, впливає з того, що вона, як їм видається, гарантує їм успіх на ринку

праці. Поки ці очікування підтверджуються, мало шансів, що студенти погодяться замінити англійську мову іншою мовою в програмах обов'язкової освіти. Великий попит на англійську мову залишиться також в установах з підвищення кваліфікації. З іншого боку, особливості ситуації мовних меншин, напр., у прикордонних регіонах або в суспільстві, стимулюють думку про те, що плюрилінгвізм є певною перевагою і поєднання англійської мови з іншими мовами у навчальній програмі стає прийнятним (напр., польська, угорська, румунська, болгарська мови).

Можна уявити різні сценарії задоволення цих вимог, але нам необхідно також гарантувати диверсифікацію вивчення та викладання мов.

Якщо рішення не було прийняте, важливо забезпечити, щоб вивчення англійської мови не наводило студентів на думку, що вивчати інші мови марно. Навпаки, слід скористатися викладанням англійської мови, щоб підкреслити важливість плюрилінгвізму, який дійсно надає англійській мові важливу стратегічну роль. Ця стратегічна місія покладається на викладачів англійської мови та в цілому на викладачів широко виучуваних мов.

Як результат, зрозуміло, що проблеми, які виникають в галузі навчання мовам (напр., репертуар виучуваних мов, розробка й реалізація програм, координація навчання протягом усього життя, шляхи та засоби викладання та навчання) мають передусім не технічний, а політичний характер. Політика мовної освіти не менш політична, ніж соціальна політика. Приховати слабкий політичний інтерес до мовної політики, посилаючись на передбачувані технічні труднощі буде складніше, якщо розробники цієї політики ознайомляться з даними настановами.

Будь-яка мовна політика, особливо в системі освіти, повинна враховувати відношення тих, на кого вона буде впливати. В довгостроковій перспективі жодна політика не буде успішною, якщо вона не буде відповідати позиції, висловленої зацікавленим населенням, якщо їй не вдасться переконати тих, хто їй протистоїть або якщо вона не усуне причини такої незгоди.

Дані Керівні настанови не містять ні вирішення конкретних проблем, ні аналіз конкретних потреб. Але вони пропонують філософію і принципи навчання мовам, які відображають європейські проблеми, так як їх визначили держави-члени РЄ [15].

Становлення принципу мультилінгвізму і рівності всіх офіційних мов ЄС

Проблему комунікації та інтеграції всередині Союзу легко зрозуміти, якщо врахувати, що мова — це не лише засіб спілкування, а насамперед — дзеркало, яке відображає культуру й ідентичність народів. Культури й ідентичності, які всі мають однакову легітимність і гідність. Мультилінгвізм ЄС, що містить сьогодні 23 офіційні мови, відрізняється від мультилінгвізму будь-якої іншої міжнародної структури, напр., від ООН, яка налічує шість офіційних мов (англійська, арабська, китайська, іспанська, французька та російська). Мультилінгвізм ЄС не схожий також на мультилінгвізм федеративної держави, такої як, напр., США, котрі мають лише одну офіційну мову. А ось мультилінгвізм Швейцарії — це саме той світ, на який мультилінгвізм ЄС схожий найбільше, — однаковий офіційний статус для всіх мов держав-членів швейцарської конфедерації. Цей європейський мультилінгвізм має виключно інклюзивний, але також дуже складний характер, який пояснюється багатьма причинами: історичними, юридичними і практичними.

Вивчаючи основи й причини, що призвели до підтримки мовного різноманіття Європи, стає очевидним, що в мовних питаннях інший вибір не відповідав би принципам ЄС, девізом якого є “Єдність в різноманітті”. У світі, якому загрожує стандартизація, [...] Європа може бути Європою в очах усіх людей лише, якщо вона відстоює цінності, цивілізаційні цінності, духовні цінності, лише якщо зібрала всю свою силу, щоб захищати культурну різноманітність. Але що ми будемо захищати з точки зору різноманітності, якщо ми не збережемо свою ідентичність?

Європа повинна переконатися, що вона не сприймається як загроза ідентичності, а як захист, і з цієї точки зору мовний фактор був визначений як стрижень культурної ідентичності” [37, р. 15].

Щоб краще зрозуміти питання мультилінгвізму в межах Європейського Союзу та політику європейських інституцій у цій галузі, слід взяти до уваги те, що народження та історія ЄС відрізняються від політики національних держав-націй 19 століття, будівництво яких, відбувалося шляхом реалізації проекту мовного й культурного об’єднання, тоді як об’єднання Європи почалося з економіки, вугілля та сталі і це був геніальний хід батьків-засновників об’єднаної Європи.

Після Другої світової війни, коли песимісти Східної Європи активно вчили російську мову, а оптимісти Західної Європи — англійську в контексті холодної війни між двома таборами (блоками), очолюваними Радянським Союзом і США, Роберт Шуман, тодішній міністр закордонних справ Франції, для недопущення нової війни між Францією і Німеччиною і для їх економічної інтеграції і кооперації запропонував передати контроль над виробництвом і постачанням вугілля й сталі наднаціональному органу, так званому “Вищому управлінню” Франції та Німеччини. Вугілля і сталь, як відомо, є основою військової промисловості, тому об’єднання цих ресурсів між двома колишніми ворогами було більш, ніж символічним. Договір про створення Францією, Німеччиною, Бельгією, Люксембургом, Нідерландами та Італією Європейського об’єднання вугілля і сталі (ЄОВС) було підписано 18 квітня 1951 року в Парижі. Цей Договір є основоположним актом, націленим на об’єднання європейських переможців і переможених. Так народився багатомовний ЄС [52].

Перші переговори про створення ЄОВС великою мірою велися німецькою мовою, оскільки їх головні дійові особи були всі німецькомовні: канцлер Німеччини Конрад Аденауер, прем’єр-міністр Італії Альчіде де Гаспері, міністр закордонних справ Франції Роберт Шуман, який народився в Люксембурзі, історично багатомовному, прекрасно володіли двома мовами так само, як і міністр закордонних справ Голландії Дірк Штіккер та його колеги: бельгієць Пол Ван Зеланд та люксембуржець Джозеф Бех. Спочатку вибір мови впав саме на німецьку [41].

Паризький договір 1951 р. не встановив мовного режиму для нового Європейського Економічного співтовариства. Довелося чекати Римський договір 1957 року, щоб знайти посилення на мовне питання в законодавчому тексті. Стаття 217 Договору передбачає: “Мовні положення для інституцій Співтовариства встановлюються Європейською Радою одностайно” [46, с. 217]. Кожна держава, присутня за столом переговорів, мала голос в прийнятті рішення, що визначало мовне майбутнє Європи. Таким чином, Стаття 217 є основою

європейського мовного режиму, який було визначено в рамках міждержавних відносин, а не Співтовариством.

Очевидно, що німецька мова не могла тоді бути єдиною офіційною мовою через часову близькість двох світових воєн. Вибір німецької мови був політично неможливим. Насправді, за наявності участі в цьому договорі трьох франкомовних країн Франції, Бельгії і Люксембургу єдиною офіційною мовою Спільноти могла б стати французька мова. Але французька мова не була б тоді сприйнята ані фламандцями через мовне розмаїття Бельгії, ані італійцями з причини рівності мов. Після війни країни-засновники намагалися уникати будь-якого потенційного конфлікту. Оскільки мовне питання мало безпосередній вплив на питання національної ідентичності, вибір мультилінгвізму, що охоплює всі мови, був як найочевиднішим, так і найконфронтаційнішим. **Тому мультилінгвізм Європи розпочався з чотирьох офіційних мов: німецької, французької, італійської та голландської.** Він був затверджений Постановою №1 “Про закріплення мовного режиму Європейського економічного співтовариства” від 15 квітня 1958 року [41]. Всі офіційні мови держав-учасників ipso facto визнаються в якості мов договорів. Тому договори повинні бути перекладені на кожен мову сторін-учасників договору і всі мовні версії мають однакову силу, а це означає, в принципі, рівність значень між різними перекладами, які б труднощі в інтерпретації вони не викликали. Постанова №1 від 15 квітня 1958 року визнає багатомовне функціонування суспільних інститутів Співтовариства, встановлюючи **рівність мов основоположним принципом** наднаціональної структури, створеної державами-членами. Ця Постанова, що займає особливе місце в ієрархії стандартів Співтовариства, має квазиконституційну цінність в тому сенсі, що вона вимагає однаковості всіх держав в питаннях, які повинні бути схвалені або змінені, не будучи частиною договорів.

Шістьдесят два роки потому цей документ залишається основою європейського мовного режиму, який все ще діє сьогодні. Правду кажучи, цей документ є продуктом тодішнього дуже крихкого компромісу, між країнами, що підписали Договір про TFEU 1951 року [45]: перш ніж встановити нові інституції в Люксембурзі, глави держав повинні були домовитися про певну кількість мовних правил, які закріпилися в Протоколі TFEU від липня 1952 року, що фіксує використання мов в Європейському співтоваристві [41]. Цей протокол ніколи не буде офіційно опублікований. Творцям об'єднаної Європи ніколи не вдавалося раз і назавжди закрити мовне питання, яке в кінцевому підсумку є початком глобальної розмови про визначення “Якою повинна бути Європа?”

Нині декілька положень договорів регулюють питання про мови більш-менш чітко. Офіційні мови перераховані у статті 55-1 TFEU, яка передбачає, що договір складається у двадцяти чотирьох оригінальних версіях [48, а. 55-1], тобто без необхідного перекладу. Відповідно до статті 342 TFUE будь-які зміни цього мовного режиму повинні бути прийняті Радою одногосно [48, а. 342].

Відповідно до статті 3-3 TFEU [48, а. 3-3], Європейський Союз повинен поважати “багатство свого культурного та мовного різноманіття” та “забезпечувати захист і розвиток європейської культурної спадщини”. Окрім захисту самих мов, Європейський Союз включив у договори захист носіїв мови:

принцип мовної недискримінації закріплено у статті 18 TFEU” [48, а. 18]. Цей принцип міститься у статті 21 Хартії основних прав Європейського Союзу [21].

Стаття 24 TFEU [48, а. 24] безпосередньо регулює метод роботи європейських інституцій щодо використання двадцяти чотирьох мов. Вона надає право європейським громадянам спілкуватися з установами 24 мовами Договору та зобов’язує установи відповідати на них їх відповідними мовами. Це право і це зобов’язання, що покладається на установи, містяться в статті 41 [48, а. 41]. Згідно з текстами, це стає можливим лише за відсутності мовних бар’єрів — сильного аргументу для мультилінгвізму з двадцятьма чотирма мовами.

Інші статті договорів також можна трактувати як основи, що виправдовують розширений мультилінгвізм, навіть якщо вони прямо не посилаються на мовне питання. Так, стаття 2 TFEU передбачає основні цінності, зокрема, демократичність, рівність та повагу прав осіб, котрі належать до меншин, необхідних для розуміння багатомовного світу [48, а. 2].

Візьмемо приклад Мальти [33] з населенням близько 494 000 чоловік, що дуже мало порівняно з Німеччиною, Францією чи Італією: реєстрація мальтійського мови в якості офіційної мови Союзу добре ілюструє повагу до мультилінгвізму в Європі, закріплену у статті 2 TFEU [48, а. 2]. У мультимовному суспільстві не може бути передбачений лінгвістичний режим з однією офіційною мовою, наприклад англійською як лінгва франка.

Окрім юридичних зобов’язань в питаннях мови, передбачених європейськими договорами, Союз також зобов’язаний поважати національні закони, коли він виконує свої функції законодавця, і тому він публікує європейські закони всіма мовами Союзу (Офіційний журнал “Eur.-Lex”).

Однак, мовна реальність Союзу відходить від текстів і виглядає не такою мультилінгвальною, як очікувалося, і навіть не плюрилінгвальною, а скоріше монолінгвальною. Замість того, щоб об’єднуватися, де двадцять чотири офіційні мови використовуються на справедливій основі, Союз все частіше розробляє мовну політику, обмежену трьома робочими мовами, навіть однією мовою, точніше кажучи, англійською. Якою ж є, насправді, реальна мовна політика ЄС?

Від ідеалізму до прагматизму

Вибір європейських інституцій, — не віддавати переваги жодній із сьогоднішніх двадцяти трьох офіційних мов Союзу, — є символічним прикладом і заслуговує на нашу увагу, щоб розглянути функціонування європейських інституцій, їх мовний режим та як він відповідає політиці мультилінгвізму і рівності офіційних мов ЄС.

Мовне питання особливо гостро постало на європейській сцені у зв’язку з Brexit. Якщо раніше воно не стояло на порядку денному ЄС, то це тому, що Союз думав, що вже вирішив цю складну проблему, зовні, принаймні. В ЄС багато говорили про вершкове масло, про коров’ячий сказ, про вільне пересування Європою, про імміграційний контроль, про єдину валюту, а сьогодні про коронавірус. Але дуже мало говорили про мову, якою слід вирішувати ці проблеми. Європейський проект вже давно стикається з парадоксом: економічна і регуляторна уніфікація ЄС триває, а те, що мало б бути головним вектором обміну між його громадянами, тобто мова, залишається по суті відмітною характеристикою націй.

В більш загальному плані, мовне розмаїття розглядається як надбання, яке потрібно зберегти, і як перешкода, яку треба подолати. Рівність використання мов ЄС часто проголошується фундаментальною цінністю, тоді як насправді ситуація виглядає набагато контрастнішою, наштотухуючись на конкретні питання логістики і людських можливостей. Тому всередині ЄС ведеться безперервна битва між, з одного боку, мовним прагматизмом, який віддає перевагу використанню так званих “великих” мов (мов найбільших країн-колонізаторів), а, з іншого, захисту мультилінгвізму, що інколи перетворюється на його надмірну сакралізацію, яка може виявитися повністю контрпродуктивною. Вимальовується картина складної та різноманітної європейської мовної системи, яка часто стає результатом компромісів та суперечностей.

У 1957 році з шістьма державами-засновниками Співтовариства, включаючи трьох носіїв французької мови (повністю або частково), і чотири офіційними мовами, мультилінгвізм міг здатися дуже амбітною метою, яка проте не стала непереборною. Для порівняння, у Швейцарії є три офіційні мови та чотири національні мови (якщо враховувати романську). Насправді, і за наявності Франції, Бельгії та Люксембургу, французька мова залишалася вживанішою, ніж інші мови Союзу до вступу в 1973 році Великобританії, Ірландії та Данії. У 1973 році французька, а тепер вже й англійська мови, взяли на себе лідерство за рахунок німецької мови, яка вимагала справедливого поводження як робочої мови ще з вересня 1984 року. Поступові розширення ЄС підтримують рівновагу між романськими мовами (Португалія та Іспанія в 1986 р.) та германськими мовами (Австрія та Швеція в 1995 р.). ЄС також підтримує за рахунок французької мови позицію німецької та російської мов, більш відомих у Центральній та Східній Європі. Хоча ще начебто не так давно європейці, особливо еліти, віддавали перевагу французькій мові, що знайшло своє відображення в громадських установах ЄС. Лобісти, журналісти, державні службовці: вся брюссельська адміністрація ЄС спілкувалася французькою мовою. Наприклад, прес-брифінги Комісії відбувалися мовою Ж. Моне (француз, один із співзасновників Спільноти). Але протягом 90-х років і з блискавичною швидкістю європейські установи перейшли майже повністю на англійську мову. Такий розвиток є результатом вступу до ЄС скандинавських країн, а потім країн Східної Європи [1, 3, 28, 33, 37].

Збільшення країн-членів ЄС до 25, а потім до 27 у 2004 та 2007 роках є зміною правил гри, оскільки призвело до збільшення кількості офіційних мов до неперевершеного піку — 24 з багатьма слов'янськими мовами, знання яких серед функціонерів ЄС були тоді досить слабкими [29, 42]. Відтоді інституції ЄС повинні були керувати 24 офіційними мовами, до яких слід додати близько шістдесяти регіональних мов, якими розмовляють на території двадцяти семи держав-членів ЄС, і три алфавіти: латинський, грецький і кирилиця (Болгарія). Виникла загроза нормальному і безперебійному функціонуванню офіційних установ на всіх рівнях ЄС. Як тут дотримуватися принципу повної багатомовності?

Перспектива перетворення ЄС на сучасний варіант Вавилону поставила під сумнів створення єдиного європейського економічного, політичного і комунікативного простору. Тому з 2004 року одне з питань, що жваво обговорюється в міжнародних ЗМІ, є питання мультилінгвізму в установах

Європейського Союзу, ситуація яку часто змальовують у вигляді вавилонської вежі, що ось-ось розвалиться, або як спробу захистити європейські мови від зростаючої монополії англійської мови. Можна запитати, чи не породжує це прагнення зберегти різноманітність мов будь-якою ціною як у тій Вавилонській вежі, де кожен тримається за свою мову як за прапор захисту культурного розмаїття. Мабуть головною проблемою є страх європейців перед культурною колонізацією, яка може настати з прийняттям єдиної мови [30].

Вище описана ситуація безпосередньо пов'язана з питанням про офіційні та робочі мови всередині інституцій нового Економічного співтовариства, з їх мовним режимом, про який згадується, як ми вже говорили вище, у Римському договорі від 1957 року. А саме, у статті 217 Договору мовиться, що ЄС подбає про визначення мовного режиму [46, а. 217]. Так і сталося. Постанова №1 від 15 квітня 1958 року “Про встановлення мовного режиму Європейського економічного співтовариства” вперше в ЄС визначає офіційні мови створюваних установ [41]. Ними будуть французька, голландська, італійська, німецька... всі нинішні 23 (після виходу Великобританії) мови ЄС. Слід проте зауважити, що офіційна мова держави-члена не стає автоматично офіційною мовою ЄС. Це визнання робиться на прохання держави-члена. Напр., Мальта при вступі до ЄС у 2004 році попросила визнати мальтійську мову офіційною та Ірландія, яка спочатку (у 1973 році) відмовилася від галльської мови як офіційної, а потім попросила все-таки зробити її офіційною у 2007 році [23].

Всі офіційні мови ЄС також можуть бути робочими. В Постанові, зокрема, зазначається, що “Тексти загального змісту, а також нормативні акти повинні бути написані всіма офіційними мовами” (стаття 4) [41]. Офіційна газета ЄС також повинна дотримуватися цього режиму. Але цікаво зазначити, що вже при написанні статті 6 цієї Постанови в неї було внесено певні поправки. Ця стаття дозволяє інституціям Співтовариства вільно “визначати методи застосування мовного режиму у своїх внутрішніх регламентах”. Отже, стає очевидним, що ЄС не в змозі регулювати всі аспекти багатомовності, а це означає, що ця Постанова про мовний режим не може бути життєздатною скрізь і в усіх ситуаціях. Точніше кажучи, це перше розмежування між офіційною і робочою мовами, навіть якщо ця робоча мова нечітко визначена в європейському законодавстві. Офіційною мовою буде мова, якою Союз спілкуватиметься з питань, які він вважає важливими, а робочі мови — це мови, які фактично використовуються в її установах для ефективного спілкування. Згодом Маастрихтський договір, а потім Амстердамський договір доповнять положення про повний мультилінгвізм, поширивши його систему на “Правосуддя і внутрішні справи” [20, 24].

Як же забезпечити дотримання принципу мультилінгвізму? Сьогодні, повторюємо, в ЄС не чотири, як на початку заснування Спільноти, а цілих 23 мови. Як це зробити? Хто це зробить? І тут усі голови відразу повертаються до Брюсселя, до цього лабіринту бюрократії, де чиновники вигадують всілякі компроміси. Таким компромісом стала різна організація мовних режимів інституцій ЄС та їх підрозділів, зокрема щодо письмового і усного перекладу, котрий коштує, як дехто вважає, шалених витрат. Виправданням цих витрат може бути той аргумент, що багато громадян ЄС не володіють жодною іноземною мовою. Візьмемо до

прикладу селянина з невеликого села посеред Європи, котрий знає лише мову своєї країни. Він не зможе зрозуміти не тільки змісту рішень, прийнятих на європейському рівні, а й, насамперед, самої мови установ. І тому роль перекладу дуже важлива для єднання громадян Європи, оскільки почуття європейського громадянства виникне тоді, коли людину розуміють, сприймають і поважають разом із її культурою.

Організація мовленнєвих режимів ЄС дійсно дорога й складна операція, складність якої можна побачити на такому прикладі: кожного року в Європейській комісії перекладається 2,2 мільйони сторінок різних документів. Тільки в Європейській комісії працюють 1750 мовознавців та 600 асистентів, яких підтримують 600 штатних перекладачів та 3000 перекладачів-фрілансерів. Леонар Орбан, єврокомісар з питань багатомовності (2007–2010 роки), захищав переклад всіма мовами ЄС, наголошуючи, що витрати на мультилінгвізм — це ціна демократії [33]. **На бюджетному рівні суми, призначені для письмового і усного перекладу, є величезними, а конкретна ефективність багатомовної політики в межах інституцій залишається для деяких чиновників і громадян ЄС сумнівною.** Дійсно, якщо зараз Європейський Союз має 23 офіційні мови, це вже означає, що з точки зору перекладів необхідно мати близько 500 видів перекладів, щоб здійснювати перехід від однієї мови до іншої безпосередньо, наприклад, перейти з грецької на словенську або з португальської на шведську тощо. Це вимагає багато грошей і часу. На економічному рівні витрати на адміністрування та функціонування європейських установ оцінюються сьогодні приблизно в 6% від загального бюджету Союзу. У межах цієї ж частки 600 мільйонів євро використовують установи для надання послуг письмового та усного перекладу [33]. Насправді, вартість перекладу в ЄС коштує всього два євро на одного громадянина ЄС, це ціна одноразового квитка на метро в Парижі [49]. Якими ж є мовні режими інституцій ЄС? Чи дотримуються вони принципу мультилінгвізму?

Європейська рада (інституція, яка об'єднує глав держав і урядів ЄС). Засідання Ради в цілому проводяться в повному багатомовному режимі, інакше кажучи з синхронним перекладом на всі 23 мови. Це найскладніша існуюча система, що дає змогу всім главам держав та міністрам бути рівноправними, і, зрештою, пов'язана з принципом суворої мовної рівності між державами.

Європейський Парламент має систему, яка також близька до повного мультилінгвізму. Стаття 146 Європейського Парламенту чітко визнає право будь-якого члена Європейського Парламенту мати можливість слухати та говорити своєю мовою на засіданнях асамблеї [44, а. 146]. Однак вона передбачає також можливість обмеження кількості мов на засіданнях комітетів чи делегацій за межами “звичайних місць роботи” та за одностайною згодою депутатів.

Європейський Суд, користуючись можливістю обирати самому робочу мову, обрав французьку, тому що європейське право вписується в романо-германську традицію, а не в англосаксонську. Обговорення справ у Суді Європейського союзу також проводиться французькою мовою, але Постанови повинні бути опубліковані мовою версії справи [23, 37].

Європейський центральний банк (ЄЦБ) спілкується переважно англійською мовою з самого початку свого створення. Зайшовши на офіційний

веб-сайт закладу можна в цьому переконатися. Якщо загальна інформація про ЄЦБ, монети та валюту (...) доступні двадцятьма трьома мовами, публікації, статистика та пояснення грошово-кредитної політики, цікаві для “фахівців”, доступні лише англійською мовою, так само як і пропозиції про вакантні робочі місця.

Європейська Комісія (виконавчий орган) має зменшений багатомовний режим, обмежений використанням англійської, французької та німецької мов. (Обрання робочими мовами саме цих мов пояснюється значимістю Франції та Німеччини для ЄС та їх історією — вони були засновниками ЄС). Пишуть, що 90 % внутрішніх робочих документів Комісії написані англійською мовою [51]. Щодо зовнішньої комунікації, то всіма мовами Союзу перекладаються лише законодавчі тексти та тексти, які на думку Єврокомісії є достатньо важливими. Біля 70% текстів, розміщених на сайті europa.eu, написані англійською мовою, невелика частина — німецькою (дуже рідко) і французькою. Тобто, у француза чи німця є один шанс із десяти побачити текст французькою чи німецькою мовою на сайті ЄС, у іспанця чи італійця один із 15, у англійця — 100 із 100 шансів. Цей факт чітко показує, що країни ЄС рухаються з різною швидкістю і що деякі громадяни ЄС рівніші за інших. Біля 95% громадян ЄС не мають можливості знайти на сайті Європи інформацію своєю рідною мовою [16]. Таким чином, цей сайт має відразливий вплив на всіх громадян ЄС. Тоді як активна участь у демократичному житті Європи можлива лише у випадку, якщо громадяни мають доступ до юридичних документів, політичних дебатів, інформації мовою, якою вони володіють достатньо добре для розуміння і висловлення своєї думки [23].

Фактично, **робочий трилінгвізм Комісії поступово перетворюється (вже перетворився на думку європейських ЗМІ) в монолінгвізм англійської мови** (можливо ситуація зміниться після Brexit). А плюрилінгвізм використовується виключно для спілкування з країнами-членами та для публікації більшості офіційних документів. Отже, ми бачимо, що внутрішні правила функціонування Єврокомісії негативно впливають на відношення між ЄС і його населенням. Тому на питання про політику ЄС громадяни ЄС відповідають, що **політика ЄС є віддаленою від громадян ЄС** [16]. Ця ситуація абсолютно неприйнятна, така **поведінка Єврокомісії шкодить іміджу Європи** [16]. Ця стратегія не що інше як стратегія викорінення національних мов з метою об'єднання європейців на основі єдиної мови і перетворення Європи в Трансатлантичний ринок [41].

Одночасно в цьому опитуванні мовиться про створення наднаціональної залежної від Америки псевдо еліти, повністю відірваної від народів Європи [31]. Не лише “все англійською” як правило маргіналізує національні мови, які є надбанням усього людства, а нинішня відмова від плюрилінгвізму підриває основи спільного життя і справедливого міжнародного обміну, навіть якщо всі європейські любителі “все англійською” лицемірно заявляють про “відкритість”, “мир” і “різноманіття”, — заявила нещодавно група євродепутатів [41].

Якщо надмірне представництво англійської мови створює проблеми всередині європейських установ, то проблеми стають ще гострішими з точки зору зовнішнього спілкування з громадянами ЄС. Простий пошук на сайті Європейської комісії “eeas.europa.eu” дозволяє переконатися, що тільки невелика частина цифрового спілкування з громадянами перекладена на двадцять чотири мови. Дуже

часто тільки перші сторінки певної теми перекладаються на всі або на більшу частину офіційних мов ЄС [34].

Потім, просуваючись сайтом далі, можна побачити, що контент доступний тільки німецькою, французькою, англійською або іспанською мовами, які мають найбільшу кількість користувачів. Прес-релізи Комісії та Парламенту в більшості випадків публікуються виключно англійською мовою.

Не кращою є ситуація з громадянським суспільством. За відсутності надання послуг усного перекладу, активна участь громадських організацій в громадському житті Європи пропорційна спроможності виступати публічно англійською мовою, як начебто володіння усною англійською мовою стало критерієм європейського громадянства. Напр., щоб стати членом Європарламенту необхідно знати англійську мову. Намагаючись, начебто розширити використання європейських мов під час проведення конкурсів на вакантну посаду в європейських установах, останні вимагають володіння, принаймні, двома офіційними мовами Союзу. На практиці серед цих двох мов часто потрібне вільне володіння лише однією з трьох, а не з 23 трьох мов ЄС, а саме: англійською, німецькою чи французькою. Згідно з G:Glatre [30] мовна практика є різною залежно від тієї чи іншої європейської інституції. Використання тієї чи іншої мови також часто пов'язано з національністю європейських менеджерів, мовних референтів. Ця квазімонополія призвела фактично до обов'язкового вживання лише англійської мови. І в ЄС з цим змирилися і виконують. Численні держслужбовці використовують англійську мову замість рідної (сприймаючи її мабуть як меншовартісну). Англійська мова вважається мовою-панацеєю. **Якщо хочете, щоб вас сприймали серйозно, говоріть англійською.** Хоча Хартія основних прав ЄС зобов'язує поважати мовне різноманіття (ст. 22), а ст. 21 забороняє мовну дискримінацію [21, а. 21-22]. **Теоретично 23 офіційні мови мають рівні права.** Це показує фундаментальну нерівність між носіями англійської мови, з одного боку, і тими, хто нею не розмовляє. Висловлювання **“Мова — це інструмент”** тепер не спрацьовує. Ми починаємо думати англійською, мало-помалу наше світобачення стає англійським.

Якщо англійська мова стала де-факто домінуючою на міжнародній арені, інституції Союзу повинні зі свого боку прагнути активно захищати мовне розмаїття перед загрозою дисбалансу між мовами. Однак, експерти відзначають, що далеко не зменшуючи наслідки цього явища, інституції ЄС занадто часто брали участь у посиленні цієї тенденції, аж до публікації документів тільки англійською мовою. Така ситуація суперечить основам Союзу і є дискримінаційною по відношенню до громадян, чия рідна мова відрізняється від англійської, а це 87% населення [32, 36].

Отже, наше дослідження показує, що у внутрішній діяльності Єврокомісії англійська мова нав'язується як мова першої редакції всіх текстів, законодавчих і нормативних, досліджень, повідомлень ЗМІ. Але ці тексти пишуть не носії англійської мови, а носії так званої “брюссельської англійської”, (**globish — global English**), вокабуляр якої складає 1500-2000 слів, а граматики є спрощеною [23, 34, 49]. Це означає, що французькі або німецькомовні редактори пишуть тексти англійською мовою, які потім перекладаються французькою чи німецькою мовами. З цього приводу Президент Європейської обсерваторії з плюрилінгвізму Крістіан Трамбле пише, що він вважає абсурдною практику, коли службовці ЄС, носії

французької і німецької мов, пишуть тексти англійською мовою, які потім перекладаються на французьку і на німецьку. Було б краще для носіїв французької та німецької мов писати тексти французькою та німецькою мовами відповідно, які потім будуть перекладені іншими мовами і, цілком імовірно, англійською [49]. Автоматично кількість текстів, опублікованих французькою та німецькою мовами, значно зросла б [49]. Ситуацію з іншими мовами він вважає складнішою і наводить приклад румунського чиновника. Якщо якийсь румунський чиновник Європейської комісії пише свій текст румунською мовою, немає впевненості, що його начальник зможе прочитати і зрозуміти цей текст. Тому автору доведеться або самостійно перекласти його, вибираючи між французькою, англійською і німецькою мовами, або замовити переклад у Генеральній дирекції з перекладу. І це зовсім не означає, що румун буде радий написати текст румунською мовою, а не іноземною, у яку він вклав стільки сил і коштів. Просто писати рідною мовою краще.

Мабуть, це правда. Так вважає і Рахункова палата ЄС, яка опублікувала у 2013 році звіт, де констатувала погане використання англійської мови в європейських установах [23]. Палата складала список слів, які використовуються неправильно, і попередила, що певні документи ЄС вже не зрозумілі для самих носіїв мови та порекомендувала використовувати, коли це можливо, рідну мову для складання офіційних документів, щоб полегшити завдання перекладачів. Не лише тому, що усна й письмова комунікація між функціонерами є лексично й граматично бідною й обмеженою з причини постійного використання лише однієї мови (англійської) до того ж нерідної, але й мета — добитися більшої ефективності не була досягнута. Навпаки, такі ситуації можуть спричинити великі комунікативні проблеми, непорозуміння, значні мовні спрощення. Не кажучи вже про забезпечення всіх усних перекладів, інколи із застосуванням так званих релейних мов, в якості якої часто обирають англійську.

Одним словом, у зв'язку з вищезазначеними проблемами, пов'язаними зі складністю перекладу, спілкування, фінансування тощо можна зрозуміти спокус Єврокомісії толерувати ситуацію, де буде переважати тільки одна мова як лінгва франка, як мова-посередник, яку ще називають контактною мовою [7]. Яку мову-посередника обрала Єврокомісія? На практиці Єврокомісія вже давно обрала мовний режим *“все-англійською”*. Без директив, без усяких правил, постанов і дебатів англійська мова піднялася в ЄС до рівня лінгва франка. Це було, на думку французів [41], нелегітимне рішення **Єврокомісії, коли у 2004 році вона майже повністю перейшла на англійську мову — мову Великобританії — найвередливішого члена Союзу, (який був у Союзі лише однією ногою),** перед яким весь ЄС ходив навшпиньки, надавав йому особливий статус і який все одно грюкнув дверима і покинув ЄС остаточно у 2020 році. А взагалі Європа ще з 1980-х років почала швидко рухатися в напрямку мовної гегемонії англійської мови. Деякі прибічники англійської мови вважають цей вибір практичним, економічно і бюрократично вигідним [30, 36, 42].

Занепад французької та інших мов в інституціях ЄС і Брексіт як надія

Одним із найбільш кричущих наслідків гегемонії англійської мови, ймовірно, є майже повне скорочення використання французької та німецької мов в

європейських установах. До 1919 року французька мова була першою офіційною мовою західної дипломатії. Проте після Паризької конференції 1919 року вона була переведена на друге місце в результаті рішення затвердити англійську мову другою офіційною мовою Версальського договору разом із французькою. Таким чином, Версальський договір був написаний обома мовами. Вагомим аргументом для такого рішення слугувало непогане знання французької мови американським президентом Вудро Вільсоном, а також той факт, що перша світова війна була виграна лише завдяки американському втручанням. За це довелося заплатити: американці і британці оголосили англійську мову другою офіційною мовою переговорів. Таке рішення мало негативні наслідки для французької мови. Незважаючи на це, французька мова все ще тривалий час вважалася важливою міжнародною мовою разом із англійською, оскільки її продовжували широко викладати в всіх державах-членах ЄС. Європейці, особливо еліта, віддавали перевагу французькій мові. В інституціях ЄС вона взагалі домінувала до 2004 року, як було вже зазначено вище, тому що більшість чиновників ЄС того часу отримали освіту до американської хвилі післявоєнного періоду і працювали в європейських установах, які значною мірою були розташовані у франкомовних країнах [28, 33].

Отже, з часу “великого розширення ЄС” (2004-2007 роки — вступ 12 нових країн) мовна ситуація в Єврокомісії різко змінилася на користь англійської мови, яка стала квазімонопольною. Нові члени Єврокомісії, майже всі вихідці з країн-учасників колишнього Варшавського договору, відразу дружно забули російську мову і зачаровані США і НАТО говорили виключно англо-американською мовою [37]. Англійська мова стала в ЄС панівною, що призвело до занепаду всіх інших робочих мов.

Швидко змінюється ситуація і всередині Європи: викладання французької мови різко скорочується, оскільки громадяни країн Центральної та Східної Європи тепер частіше говорять англійською, навіть німецькою, аніж французькою, за винятком Румунії, де французька мова традиційно була дуже поширена. (Але й там позиція французької мови вже ослабла).

Ось кілька фактів для підтвердження вище сказаного. У 1973 році Великобританія вступила до ЄС з дозволу тодішнього президента Франції Ж. Помпіду, котрий чекав на смерть де Голля, щоб дозволити Великобританії вступити до ЄС. Тоді ж Помпіду попросив її направляти в Брюссель лише двомовних англійців. Обіцянка трималась 10 років. Тому до 1973 року 60% документів Єврокомісії писалися французькою мовою, 40% — німецькою, а вже у 2017 році 84,4% документів були написані англійською, 2,6% — французькою і 2% — німецькою [32]. А потім ситуація змінилася кардинально. Наступні покоління євровичовників виховувалися на американські гроші з 1945 року на Заході, а з 1990 на Сході. Багато із східноєвропейських чиновників, котрі народилися в 1970 роки, вчили англійську мову в старших класах школи, а потім навчалися в університетах Америки і тому, природно, вони віддають перевагу англійській мові [32].

Після обрання англійської як лінгва франка символічне представлення Європи, прес-конференції, офіційні й робочі зустрічі та інші міжнародні заходи проводяться Єврокомісією виключно англійською мовою. Анекдотична присутність на таких заходах французів з суто виправдовувальною функцією є по

суті фактом мовної дискримінації з боку Європейської Комісії по відношенню до Франції і свідчить про зниження впливу Франції в Союзі [32, 41].

Така надмірна всеповсюдна присутність англійської мови все частіше стає предметом критики. Особливо тепер, коли Великобританія покинула Європейський Союз. Так, у вересні 2019 року група чиновників європейських інституцій, зокрема французи, висловили своє невдоволення політикою подальшої підтримки гегемонії англійської мови в Єврокомісії. У відкритому листі до нового президента Європейської комісії Урсули фон дер Лейен, котра сама говорить трьома мовами: німецькою, французькою та англійською, вони попросили її підтримати їх заяву, в якій вони зазначили, що їх можливості працювати французькою мовою все більше обмежуються і що постійне використання англійської мови шкідливе для багатомовності Європейського Союзу. Такі заяви надходять до Єврокомісії не тільки від франкомовних службовців європейських установ. Напр., члени німецького Бундестагу також звернулися до Єврокомісії з заявою, де було зазначено що їм складно працювати з документами Єврокомісії, складеними англійською мовою. Оскільки це потребує додаткового робочого навантаження і загрожує потенційними непорозуміннями, що в кінцевому підсумку може призвести до негативних юридичних наслідків [41].

25 квітня 2019 року представник Франції в Європейському союзі Філіп Легліз-Коста грюкнув дверима установи, де відбувалася зустріч європейських послів.

Причина його гніву — засідання, на якому дозволили використовувати тільки англійську мову без можливості перекладу та всупереч правилам ЄС. Давно минув час, коли більшість європейських комісарів говорила переважно французькою мовою. Це було тоді, коли Головою Єврокомісії був француз Жак Делор (1985–1994) [19, 30]. Найвпливовіший сьогодні комісар ЄС Маргарет Вестер Хансен, відповідальна за питання конкуренції, розмовляє лише англійською мовою. Навіть француз Мішель Барньє, який відповідає за європейські переговори, спілкується переважно мовою Шекспіра і це, не дивлячись на офіційну заборону уряду Франції, передбачену Постановою “Про мовний режим і використання французької мови у робочих відносинах з інституціями ЄС”, де стаття 2 чітко говорить **“Французькі представники в ЄС спілкуються виключно французькою мовою”** [44].

А тепер після виходу Великобританії з ЄС французи сподіваються повернути французькій мові статус основної робочої мови, оскільки німецька мова, хоча й найуживаніша в ЄС (90 мільйонів носіїв німецької мови (Австрія, Німеччина) не має статусу глобальної. Нею спілкуються переважно в Європі [30, 50].

Але чи повернуть французи “своє” місце в ЄС? Можливо. У будь-якому разі є реальне бажання з боку франкомовних членів ЄС нав’язати основною французьку мову. Окрім того, не просто буде зберегти англійську мову в ЄС, коли для жодної країни-члена ЄС вона не є офіційною, оскільки Великобританія була єдиною європейською країною, яка обрала її офіційною мовою на рівні ЄС. Ірландія та Мальта, як ми вже сказали вище, вважали за краще зареєструвати офіційними мовами ЄС галльську та мальтійську. Англійська мова знаходилася на другому місці серед мов з найбільшою кількістю носіїв в ЄС. Проте після виходу Великобританії з ЄС англійська мова опинилася на 17 місці. Це свідчить про те, що мовний баланс в ЄС може змінитися. Таким чином, в інституціях ЄС мабуть будуть

менше спілкуватися англійською мовою, дехто говорить, що це буде навіть менше 1%. Все це підтверджує, що англійська мова потенційно ослабне в інституціях ЄС. З іншого боку використання англійської мови настільки вкоренилося в звичках ЄС, що простіше буде їх зберегти, ніж змінити. Як зазначалося раніше, більшість офіційних текстів писалися англійською мовою, що ускладнює проведення змін. Тому французькі сподівання можуть виявитися марними. Питання про те, чи слід підтримувати англійську на державному рівні як основну робочу мову європейських інституцій поки далеке від врегулювання [30].

Однак європейська система в її нинішньому вигляді залишає мало вибору. Тільки Франція або Німеччина, великі країни, дуже проєвропейські, можуть бути альтернативою англійській мові. Але оскільки за межами території ЄС німецькою говорять дуже мало, шанс є тільки у французької мови, яка вже променіє на міжнародному рівні. Вивчення французької мови може зазнати нового розквіту.

Прагматизм перемагає в ЄС

Слід констатувати, що європейські інституції змушені досить часто відхилятися від європейських ідеалів, тобто використовувати всі мови ЄС скрізь і завжди (це можливо лише на великих офіційних засіданнях (напр., Європарламенту чи Європейської ради). Прагматизм вимагає від них не використовувати всі 23 мови ЄС, коли треба щось обговорити предметніше й ефективніше в невеликій групі експертів. Це може здатися дивним, але принцип рівності мов, здається, є для ЄС дійсно цінністю, з якою йому важко піти на компроміс. Тому ЄС робить все, щоб не виглядати в очах європейських націоналістів страшним англійським вовком і постійно шукає відповідний баланс між різноманіттям і єдністю. Якщо виходити з гіпотези, що колись буде ухвалено рішення, що офіційними мовами ЄС будуть лише англійська, французька і німецька мови, то кількість малих і середніх країн ЄС, де цих мов немає, буде достатньою, щоб протистояти цьому проекту. **Існуючий нестабільний баланс із 23 мов сприяє тому, що єдиною мовою, яка може сприйматися як нейтральна всіма членами ЄС, потенційно є англійська мова.**

Якщо визнати, що цінності, якими прикривається Європа, видаються нам благородними, то іноді важко виконати такі амбітні зобов'язання з мультилінгвізму, не визнаючи труднощів чи навіть неможливості їх реалізації. Дискурс на користь мультилінгвізму почасти видається занадто консенсусним, щоб бути чесним. Риторика розглядати всі мови як рівні підтверджує ідею **“Мовного ринку”**, яку дехто захищає, ринку, де вибір виучуваної мови начебто буде робити вільний і раціональний індивід. Проте, будь-яка людина, роблячи стратегічний вибір, знайде аргументи для свого вибору саме англійської мови. І, на завершення, ще одна економічна метафора **“Ринок далеко не вільний і далеко не чесний!”**.

Англізація європейської освіти

Вище вже зазначалося, що окрім мобільності, взаєморозуміння і економічного розвитку важливим завданням ЄС є збереження європейської культурної спадщини, значним компонентом якої є мовне різноманіття. Насправді, йдеться не стільки про просування чи захист мов, скільки про надання можливості європейським громадянам розвивати свої мовленнєві навички. Це означає, що викладання мов повинно розглядатися як розвиток унікальної індивідуальної

мовленнєвої компетентності, потрібної не лише з функціональних чи професійних причин, а також з точки зору виховання у європейських громадян почуття поваги до мов інших людей і до мовного різноманіття.

Маастрихтський договір 1992 року уповноважує європейські інституції надавати підтримку державам в проведенні політик мобільності, яка може вплинути на поліпшення вивчення, викладання та розширення репертуару виучуваних іноземних мов [47]. Прикладами такої допомоги можуть бути програма Socrates, яка містила програму Comenius для шкільної освіти, програму Erasmus для вищої школи та програму Leonardo da Vinci для професійної підготовки дорослих, яка з 1995 року включає програму під назвою Lingua для заохочення плюрилінгвізму серед учителів. Метою програм був розвиток плюрилінгвізму. Головний парадокс цих програм полягав у тому, що 50% їх реалізовувалися в одній англomовній країні. Консалтингова фірма Deloitte et Touche провела у 2003 році оцінку результатів виконання програм Socrates і Leonardo, який показав, що, незважаючи на вкладені значні фінансові ресурси, вплив програм в основному позначився на вже **відомих** виучуваних мовах. Лише **кілька** стажерів зобов'язалися вивчити нову мову, тобто **80% проектів стосувалися розвитку лише однієї мови — англійської** [28]. Така практика може здатися дивною, оскільки ці проекти були спрямовані на розвиток багатомовних навичок і мовної диверсифікації. Однак заявки на ці проекти потрібно було подавати англійською мовою, тобто треба було знати англійську мову, щоб подати нею заявку, що фактично відтворювало статус англійської як основної мов [28]. Ось вам і політика плюрилінгвізму. Як же виглядає ситуація розвитку плюрилінгвізму в ЄС сьогодні? Чи вдалося ЄС подолати гегемонізм англійської мови, а якщо ні, то чому і що робити далі?

Факти свідчать, що **сьогодні ми маємо квазімонополію англійської мови**. Вже ясно, що ринок, економіка і міжнародне наукове співтовариство чинять шалений тиск, щоб зробити англійську універсальною мовою, особливо в Європі. Як же це відбувається? Розглянемо це питання, зупинившись детальніше, зокрема, на долі французької мови, якій ще донедавна європейці, особливо еліта, віддавали перевагу. Європа до 1940 року була головним чином франкомовною [54]. Французька мова змогла чинити опір англійській мові лише перші сорок років ЄС завдяки тому, що вона була мовою трьох країн-засновників ЄС (Бельгії, Люксембургу і Франції). Але вступ до ЄС у 1973 році Сполученого Королівства і північної Ірландії здійснив досить помітний експансіоністський вплив на інституції ЄС [17]. Насправді, розповсюдження англійської мови хоча й збігається з приєднанням цих двох країн до ЄС, але це не єдиний чинник домінування англійської мови. Англійська мова стала першою іноземною мовою в Європі після другої світової війни за рахунок французької, німецької, італійської і російської. Англійська мова була “перенесена” в Європу і світ повністю в контексті 1970 років [31].

Політика гегемонії англійської мови була проголошена ще в жовтні 1934 року на міжнародній конференції з англійської мови, яку спонсорувала фундація Карнегі. На конференції було чітко заявлено про **намір розповсюдити англійську мову як “світову мову”** на планеті на основі співробітництва Великобританії і

США. З цього часу розробка методики викладання англійської мови як другої офіційної чи як першої іноземної широко підтримується міжнародними урядовими і неурядовими структурами Великобританії і США, насамперед, British Council (Британською Радою). Дидактика англійської мови супроводжувалася масовим відкриттям університетських кафедр, мовних шкіл, англійських клубів, конференціями, публікаціями та іншою атрибутикою, що стверджували престиж англійської мови. Величезні кошти направлялися в рекламу навчальних курсів англійської мови по всьому світу, набору кадрів, розвитку методик, написання підручників і т.д. [2, 8].

Сама англійська мова розглядалася як “товар”, а її викладання як складова частина експорту цього товару. Попит на цей товар досягався за допомогою масової реклами як явної, так і прихованої. Знання англійської мови пов’язувалося з освіченістю, культурою, прогресом, процвітанням, достатком і престижністю.

Розповсюджувалися міфи, що вивчати англійську мову треба з раннього дитинства натуральним методом, краще з носіями мови в якості вчителів, а також, що вивчення кількох іноземних мов одночасно заважає належному засвоєнню англійської мови [8].

Як було вже сказано, Сполучені Штати, зокрема, з початком холодної війни пішли слідом за Сполученим Королівством в глобальній політиці заохочення використання англійської мови. Угоди Блюма-Бирнса 1946 року часто використовувалися, щоб підтвердити стратегію “перемоги над умами” США. **“Американська система може вижити в Америці, лише, якщо вона стане світовою системою”** (Президент Гаррі Трумен, 1947 р.) [Цитата за 31, р. 16]. Ці угоди передбачали необмежений в’їзд американської кінопродукції до Франції в обмін на допомогу у відновленні економіки [31]. Окрім того, американський уряд надав допомогу англійській пресі, такій як Times, Reader’s Digest або Life, для підтримки цих публікацій у післявоєнній Європі. **Використання голлівудського кіно залишається ключовим фактором політики впливу США на міжнародному рівні.** Такі методи, як і раніше, використовуються, зокрема, в рамках допомоги, що надається країнам третього світу в обмін на сприяння використанню англійської мови в школах, університетах та наукових дослідженнях. Американські асоціації, такі як Корпус миру або Агентство США з міжнародного розвитку, створені в 60-х і 70-х роках, продовжують підтримувати такі обміни. Ми наводимо тут зв’язок між політикою розвитку і просуванням англійської мови, але вони не є прерогативою лише Сполучених Штатів. Старі європейські метрополії (Франція, Іспанія, Португалія...) підтримують важливі зв’язки зі своїми колишніми колоніями на культурному рівні. Однак, для англомовних країн Сполучене Королівство діє через Британську раду, пов’язану зі Співдружністю. Спочатку створена для того, щоб перешкодити німецькій та італійській пропагандистській кампанії 1930-х років, Британська рада сьогодні сприяє викладанню англійської мови в усьому світі і встановлює стандарти цього навчання, особливо в колишніх британських колоніях. Після Другої світової війни англійська мова зарекомендувала себе як найпопулярніша іноземна мова для вивчення в Європі за рахунок французької, німецької, італійської та російської, хоча до 1914 року європейські школярі вчили більше німецьку, ніж англійську [8].

Все це сприяло тому, що англійська мова швидко розповсюджується в якості другої офіційної мови чи першої іноземної і набуває статусу “високої мови”. Вона розглядається як гарант успішної кар’єри. У цьому контексті, цілком можливо, що **“роль англійської мови сьогодні порівняльна з умінням читати й писати в епоху промисловості”** [24, р. 285]. Англійська мова починає конкурувати з рідною (національною) мовою в офіційних і напівофіційних сферах, в науці, освіті, книгописемній культурі і сприймається масовою свідомістю як над етнічна, універсальна, престижна і “зразкова”. Таке розповсюдження і підвищення статусу другої офіційної мови чи першої іноземної наносить шкоду статусу і розвитку рідної (національної) мови: вивчення якої перестає підтримуватися державою належним чином: бездоганне володіння рідною мовою не розглядається більше як важливе для отримання гарної освіти й успішної кар’єри. Населення починає ставитися з більшою повагою до культури іноземної мови, ніж до культури рідної мови. Формується так званий субстративний білінгвізм (коли нова мова заміняє першу). **Субстративний білінгвізм** [38], який, до речі, характерний для українців, безпосередньо пов’язаний із частковою або повною втратою суверенітету, національної поваги, культурної ідентичності, мовною дискримінацією місцевого населення в освіті і роботі.

Багато авторів, говорячи про домінування англійської мови в світі, вживають такі терміни як “лінгвістичний імперіалізм”, “лінгвістична дискримінація”, “соціальна нерівність”, “мовна експансія”. Лише ті, хто є носіями англійської мови, сприймаються як такі, що знаходяться на верхньому щаблі соціальної драбини; люди, які говорять англійською як іноземною мовою, знаходяться посередині, ті, які не володіють англійською, вважаються представниками соціального дна [2, 5, 7, 8, 50]. Результатом такого домінування мови стає “колонізація свідомості”, яка містить в собі два аспекти: навмисне витіснення культурних особливостей колонізованого народу, зниження його культурних цінностей або ж пряма руйнація їх, навмисне звеличення мови і культурних цінностей народу колонізатора. Нічого дивного, адже США — це зібрання націй [5].

Ясно, що гегемоністська позиція англійців у сфері освіти була нав’язана з причин, не пов’язаних з політикою плуралінгвізму, якої дотримувався Рада Європи, а потім Європейська комісія. Поширення англійської мови відбувалося переважно через системи формальної освіти. По суті, **саме шкільна система сприяла поширенню англійської мови в Європейському Союзі з дуже різних причин.** По-перше, ми стали свідками досить вражаючого розширення середньої освіти в Західній Європі. В період з 1950-х по 1990-ті роки середня частка дітей у середній освіті збільшилася приблизно на 90% [40]. В результаті, ймовірно, сьогодні більше людей говорять французькою та німецькою мовами як іноземними, ніж будь-коли раніше в історії Європи. У той же час відсоток тих, хто вивчав англійську мову, ріс ще швидше. **Половина громадян Європи сьогодні вважають, що вони досить добре говорять англійською як іноземною, щоб почати розмову.** Ця частка становить третину європейського населення для французів і німців [36]. Такі факти слід розглядати в контексті повільного послаблення, насамперед, першої позиції французів у Європейському союзі,

стабільності німецької мови з 1940-х років і збільшення числа носіїв німецької мови в результаті возз'єднання Німеччини і вступом Австрії до ЄС [40].

Починаючи з 1980 років, задовго до розробки ЄС принципів плюрилінгвістичної і міжкультурної освіти, відбулася поляризація англійської мови як іноземної мови №1 скрізь в Європі і іспанської як іноземної №2 для Франції. Підвищення рівня англійської мови в класах призвело до того, що вона стала єдиною іноземною мовою, що вивчається практично всіма європейськими школярами. Це ми підтвердимо нижче статистичними даними [32, 40].

Англійська мова в школі

Донедавна іноземні мови не включалися до програм початкової європейської освіти з причини їх вартості, а також із-за страху, що їх вивчення завадить опануванню національної мови (мов). Запровадження обов'язкового вивчення іноземної мови у початковій школі з шести років у багатьох європейських країнах (у Франції з 2002 року) не просто закріпило домінування англійської мови, а призвело до того, що англійська мова зараз знаходиться в самому центрі вивчення мов у шкільних європейських системах. Існує зростаюча тенденція до більш раннього вивчення першої іноземної мови, якою, як правило, стає знову ж таки англійська. По закінченні початкової школи учні повинні отримати рівень А1 за Загальноєвропейськими рекомендаціями [22], тобто мати можливість просто спілкуватися зі співрозмовником, який говорить чітко. Чи можна в такому разі говорити про плюрилінгвізм?

Ось деякі статистичні дані, що підтверджують квазімонопольну позицію англійської мови в освітній системі Європи. У 2015 році (останній рік, доступний за даними Eurodisc [26]) 84% учнів початкових класів вивчали сучасну іноземну мову. У 2005 році їх було лише 69%. У 2015 році в 6 країнах (Австрії, Іспанії, Франції, Італії, Люксембурзі та Румунії) вивчення іноземної мови починається з 6-річного віку, тоді як у 19 інших країнах ЄС, для яких доступні дані, воно починається пізніше. У 2015 році всі освітні системи ЄС, окрім Шотландії й Ірландії, вимагають обов'язкового вивчення іноземної мови під час навчання в школі і лише 20 із 27 країн вимагають вивчення другої іноземної мови, зазвичай, із п'ятого класу. Німеччина, франкомовна Бельгія, Хорватія, Іспанія, Угорщина, Ірландія, Великобританія та Швеція поки що не мають обов'язкової другої мови [26].

Серед 24 офіційних мов ЄС англійська мова прогресувала та зарекомендувала себе як перша іноземна мова, яка вивчається в Європі. **У 2015 році англійську мову вивчали як першу іноземну 79% школярів та 94% студентів ЄС.** Єдиним винятком є Ірландія, англійськомовна країна, де французька мова є найбільш часто виучуваною (60% студентів). **Французька мова у 2015 році була другою найвиучуваною іноземною мовою в ЄС, де її в середньому вивчають 34% учнів [26].**

Самі ж французькі школярі віддають перевагу англійській мові, хоча до 1914 року вони вивчали більше німецьку, ніж англійську [40]. За іронією долі, німецька мова була у Франції набагато популярнішою, коли вона вважалася мовою ворога, хоча сьогодні Німеччина є першим економічним партнером Франції. Правда,

останні три роки популярність німецької в світі, в Європі і навіть у Франції зростає, напр.: у 2020 році 3% французьких школярів обрали її як першу і 16% як другу [41].

Рівень володіння англійською мовою в країнах ЄС

Згідно з індексом EF (світовий індекс рівня володіння англійською мовою), який щорічно визначається в режимі онлайн Інститутом мов EF, у 2019 році Нідерланди, Данія, Швеція, Фінляндія Люксембург, Німеччина, Польща, Португалія, Бельгія, Хорватія очолюють рейтинг EF-EPI з “дуже високим” показником не тільки на європейському рівні, але й у всьому світі зі 100 країн, включених у дослідження [25]. Відповідно до звіту, відмінні результати скандинавських країн пояснюються тим, що в цих країнах англійська мова протягом декількох десятиліть була обов’язковим предметом у початковій і середній освіті. Постійне знайомство з англійськими ЗМІ без дублювання голосів також є одним із пояснень дуже хорошого рівня англійської мови у цих країнах. За ними слідує значна кількість країн Центральної та Східної Європи, населення яких “добре” володіє англійською мовою: Угорщина, Румунія, Литва, Греція, Чехія, Болгарія, Словаччина. EF пояснює, що ці країни, які також проілюстрували “добре” знання англійської мови, регулярно покращували свій рівень за останні десять років. Модифікація шкільних програм для підвищення якості викладання сучасної мови, а також той факт, що учні зобов’язані вивчати декілька іноземних мов, включаючи англійську, є ключовими елементами цього прогресу [25].

Із рейтингу EF-EPI видно також, що, у 2019 році більше не було країн-членів Європейського Союзу, чий середній рівень англійської мови вважався EF “низьким”. З іншого боку, більшість країн з “середнім” володінням англійською мовою розташовано в Західній Європі. Це стосується Іспанії, Франції, Італії. Щодо цих двох останніх країн, EF вказує, що рівень володіння англійською мовою там стабільно зростає порівняно з 2015 роком і що за останні вісім років ці дві країни трохи поліпшили свої показники. Обидві держави зробили викладання англійської мови обов’язковим і змінили свої методи навчання, приділяючи більше уваги усному спілкуванню. Поліпшення, однак, залишаються “скромними”, згідно з дослідженням. Франція була і залишається однією з останніх країн в Європі у цій сфері. Для EF це пов’язано, зокрема, з методами навчання, які не засновані на розвитку комунікативних навичок, і з дуже низьким рівнем знайомства французів з англійською мовою в повсякденному житті. (Україна взагалі займає в цьому рейтингу 49 місце з індексом “низький”) [25].

Англійська мова та інтернаціоналізація вищої школи

Соціальна динаміка породжує протистояння між попитом суспільства і пропозицією університету натомість. Сучасні університети прагнуть подолати цей дисбаланс, готуючи компетентних фахівців для підприємств, заснованих на знаннях; щоб зробити це, вони змушені змінити свої навчальні програми, реструктурувати свій персонал [10, 50] і відкрити для себе міжнародні ринки. Турбота про розвиток підприємницьких компетентностей в університетах в даний час викликає інтерес до партнерства з соціально-економічним співтовариством та/або із закордонними університетами. Університетська та професійна мобільність вимагають не тільки гармонізації змісту між дисциплінами, але й кращого володіння іноземними мовами, статус яких радикально змінюється: з простих

інструментів загального спілкування вони стають сертифікованими факторами конкурентної переваги. За словами розробників звіту Eurydice, замовленого Європейською комісією та оприлюдненого в 2006 році, “дисципліни і мови об’єднуються, щоб краще підготувати студентів в Європі, де мобільність стає зростаючою тенденцією і можливістю для всіх” [26].

Постійно піддаючись тиску з боку нових вимог, університети пропонують навчальні курси, що відображають важливість іноземних мов, окреме викладання яких, за іронією долі, розглядається як “таке, що займає занадто багато місця” в технічних університетах [50]. Наприклад, модним підходом до вищої так званої третьої освіти в континентальній Європі стала система CLIL (Content and Language Integrated Learning) — предметно-мовне інтегроване навчання [12]. Система CLIL узаконює обов’язкову вищу освіту англійською мовою, передбачається, що мова буде засвоюватися опосередковано, під час вивчення інших предметів. Хоча мова і тематичний контент завжди інтегровані, вага кожного фактору різна. Або контент є привілейованим і мова набуває другорядну, суворо утилітарну роль або ж навпаки: “контент використовується в якості випадкового або регулярного засобу для викладання іншої дисципліни” [12, с. 8]. Сьогодні ми спостерігаємо розмноження ініціатив на кшталт CLIL на всіх континентах (див. <http://www.emilangues.education.fr>). Такі ж курси також існують іншими мовами (французькою, німецькою, італійською), але найбільш затребувані ті, які засновані на англійській мові для студентів, які не говорять мовою країни навчання. Це має місце в установах, які видають міжнародно визнані дипломи високого рівня (наприклад, Київський міжнародний університет), та в установах, що спеціалізуються в галузі торгівлі і бізнесу (зокрема, в тих, які надають ступінь магістра ділового адміністрування). Прийнявши цю систему, все більше університетів переходять на повністю англійськомовну освіту, висувають знання англійської мови як основну умову для вступу і навчання у вищій школі і проголошують “успішну” конкуренцію з провідними університетами США і Великобританії своєю основною метою. Таким чином, вони хочуть залучити до навчання іноземних студентів, спроможних дорого заплатити за ці курси та переконати їх не віддавати перевагу американським чи британським університетам.

Для успішної конкуренції треба знати англійську мову, англізація вищої школи і науки продовжується ще інтенсивніше. Недавнє опитування показало, напр., що для 83% французьких науковців найуживанішою мовою є англійська найчастіше на умовах монополії [28]. Вісім із десяти опитаних вважають, що англійська мова настільки широко використовується в дослідженнях, що питання вибору мови більше не виникає. Але є відмінності за дисциплінами і за віком. У так званих “важких” (точних) науках французькій мові нічого не загрожує. В гуманітарних і соціальних дисциплінах ситуація складніша. Але англійська і там займає домінуючу позицію 59% [28].

Існують також відмінності за віком учених. Наймолодші із них говорять кількома мовами. 77%, котрі народилися з 1985 по 1989 роки, практикують лише англійську. Найстаріші, котрі народилися до 1945 року, частка яких сьогодні складає 40%, не володіють добре англійською мовою, тоді як російська мова

зникла, італійська зникла, німецька зникла. Окрім того, критика американського імперіалізму різко зменшилася. Недовіра до англійської мови зменшилася [28].

У Нідерландах, де кількість іноземних студентів потроїлася за останні п'ять років, в кампусах більше немає місця для розміщення нових студентів, а в наукових потоках, всі дисципліни повністю викладаються англійською мовою, **голландці більше не говорять своєю мовою.** Тому англійська мова домінує безкарно. Навчання “все англійською” примушує задуматися. Ми не проти англійської мови. Але нинішня англізація збіднює мислення на всіх рівнях. Навіть носії англійської мови змушені спрощувати своє мовлення, щоб бути зрозумілим. Це неминуче позначається на якості думки і роботи.

Англійська мова і комерціалізація вищої школи

Освіта, як правило, є прерогативою держави. Але в наш час вона все більше прагне стати міжнародним ринком послуг. Самі освітні державні інституції також не захищені від такого розвитку. Чи бажана торгівля освітніми послугами? Чи сумісна вона з якістю та культурною незалежністю освіти? Уряди, викладачі і студенти повинні негайно обдумати ці питання, що виникають і будуть виникати. До недавнього часу ми ніколи навіть в думці не припускали і не говорили про студентську мобільність як про міжнародну торгівлю освітніми послугами. Однак, традиційні заклади вищої освіти змушені перебудовуватися в конкуруючі підприємства, які виробляють і комерціалізують знання. Міжнародні рейтинги вузів стимулюють і загострюють конкуренцію. На чолі рейтингу розташовуються університети, які можна назвати “глобалізованими” через їх залучення до світового ринку знань. Отримання міжнародного визнання стало основною турботою навчальних закладів. Ця інтернаціоналізація досягається різними способами, головним чином, за рахунок іноземних студентів. Оскільки частка, яку вони складають, характеризує рівень інтернаціоналізації. Для досягнення цього навчальні заклади адаптують свої освітні програми або спеціально створюють “Міжнародні” навчальні програми. Європейська інтеграція в галузі вищої школи, іменована “Болонським процесом”, створила цю інтернаціоналізацію шляхом стандартизації навчальних ступенів за трьома рівнями відповідно до американської моделі: бакалаврат, магістратура, докторантура і встановлюючи загально визнану систему кредитів. Однак, сьогодні в багатьох країнах Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) і в Україні також **політика інтернаціоналізації вищої освіти більше не визначається виключно культурними або стратегічними мотивами, але й комерційними мотивами.** Ці два типи політики сприяли сильному зростанню міжнародної торгівлі освітніми послугами протягом останнього десятиліття. У сфері вищої освіти основна частина міжнародної торгівлі послугами здійснюється в зоні (ОЕСР), в якій навчається 85% іноземних студентів усього світу [13]. Іноземні студенти платять за освіту набагато більше ніж вітчизняні. Напр., у Франції це навчання коштує від 3000 до 8000 євро на рік, а деяких закладах Парижа близько 16000 євро на рік [33].

Міжнародна торгівля освітніми послугами не тільки значно збільшилася в країнах ОЕСР, вона також набула нових форм таких як створення кампусів при деяких університетах за кордоном або транснаціональне надання дистанційних послуг за допомогою онлайн-навчання.

Таке сприяння міжнародній освітній торгівлі може призвести до дерегулювання сектору освіти і, зокрема, до скасування будь-якого правового, політичного і податкового контролю за якістю освіти. Це також може спровокувати відмову урядів від своїх соціальних обов'язків, посилення соціальної нерівності, втрату етичних і культурних цінностей, що призведе до стандартизації освіти, до втрати нею інтелектуальної незалежності, а звідси — до заперечення суверенітету народів.

Сьогодні важко передбачити всі можливі наслідки вільної торгівлі та прямої конкуренції між постачальниками знань і умінь для національних систем вищої освіти, особливо з точки зору фінансування, вартості, якості, різноманіття і стабільності вищої освіти.

Наведемо деякі приклади. У Франції дуже жваві дебати точилися на парламентському рівні і в пресі в рамках обговорення статті законопроекту про вищу освіту і науку, поданого в березні 2013 року до Парламенту Франції [28]. У першому варіанті текст містив можливість проведення виключно англійською мовою приблизно 800 вже існуючих навчальних курсів для їх легалізації і можливості їх подальшого розвитку. Остаточний текст закону повністю змінив стан речей. Загальне навчання однією іноземною мовою за деякими винятками, зазначеними в законі, не може перевищувати 50% навчального часу, решта — французькою мовою. Але, не дивлячись на ці обмеження, Франція сьогодні повернула собі четверте місце на ринку вищої освіти, випередивши Німеччину, де щорічно навчаються 325000 іноземних студентів [28].

Лібералізація навчальної програми англійською мовою у Франції надихає її німецького сусіда, де з 1998 року англійська мова буквально ввірвалася у вищу освіту. У 2001 році всі німецькі університети включили “англомовні” дипломи в освітню пропозицію. Проте Конференція ректорів німецьких університетів висловила жаль з приводу такого факту. Хоча узагальнення викладання англійською мовою дозволяє залучити більше іноземних студентів, воно також може завдати шкоди науковим дослідженням, оскільки в цьому випадку ігноруються цілі галузі досліджень, що проводяться іншими європейськими мовами. Слід також відзначити, що іноземні студенти часто залишають Німеччину, не вивчивши мову країни [28].

Тема освіти англійською мовою як мовою-посередником ставить питання про якість освіти. До цього варто додати той факт, що **“англомовні” спеціальності, дипломи яких відносяться, в основному, до високого рівня, є, насправді, неповноцінною освітою** [34]. Навчання англійською мовою тримається на переконанні, що з мовою-посередником, якою виступає в даному випадку англійська, можна робити все як із своєю рідною, включаючи передачу й отримання знань. Це уявлення відразу розбивається на друзки, коли глянути на якість передачі знань викладачами, на здатність студентів до оволодіння знаннями й до вираження думок особливо в письмовій формі, (про що ми вже згадували вище, коли говорили про написання текстів євровичинниками), а також про проблематичність оцінки знань за подібних обставин.

Англійська мова викладачів. Мовний рівень викладачів неоднорідний. Навчальні заклади намагаються наймати на роботу носіїв мови. Але англомовні

університетські викладачі високого рівня не роблять кар'єру в університетах континентальної Європи [34]. Ці університети наймають працівників рівнем нижче, ризикуючи віддати перевагу мовній компетенції англомовного кандидата з числа корінних жителів. За відсутністю носіїв мови, університети звертаються до викладачів, чий рівень володіння англійською мовою вважається достатнім, знову-таки, ризикуючи віддати перевагу мовній компетенції. Але лише деякі викладачі володіють іноземною мовою на достатньому професійному рівні. Звичайно, є викладачі, котрі говорять правильною англійською мовою. Але всі вони незадоволені, що, дотримуючись правильності, вони скоріше не говорять, а озвучують текст.

“Багато викладачів німецької мови не мають мовних навичок, необхідних для забезпечення високого рівня викладання англійською мовою”, — відзначають і ректори [49, р. 8]. Згідно з дослідженням студентів-медиків 25% тексту англійською мовою вислизає з голови через відсутність достатніх мовних навичок [28].

Зі свого боку французький інженер Жоель Журно вважає, що цей перехід викладання предметів на англійську мову можливий тільки за рахунок якості курсів. Цей фахівець з оптичної апаратури заснував власну компанію ELSA і знає, про що говорить. Кілька років тому EPITA, велика комп'ютерна інженерна школа, де він викладає в Парижі, вирішила збільшити кількість курсів англійською мовою. “Ми швидко скасували це рішення, тому що побачили, що рівень знань знижується. Це була катастрофа!”, — говорить він, і продовжує **“Перший обов'язок вищої школи або університету — не говорити англійською, а забезпечити високий рівень знань. І не можна жертвувати одним заради іншого”** [28, р. 80]. Студенти EPITA, які вивчають міжнародне право або маркетинг, проходять певні курси англійською мовою. З іншого боку, курси з фундаментальних наук, математики, обробки сигналів, фізичних наук та інформатики ведуться французькою мовою. Це не заважає школі набирати 20% іноземних студентів [там само].

Причина проста, можна прослухати певний курс англійською мовою, але він буде не таким успішним, як рідною. Напр., щоб викладати природничі, соціальні і гуманітарні науки необхідно використовувати всі ресурси мови, знаходити образи, метафори, вміти імпровізувати, викликати зацікавленість. Зробити це якісно іноземною мовою досить складно. Викладати свій предмет іноземною мовою без втрати якості викладу неможливо для переважної більшості викладачів. Жоден викладач, гідний цього звання, не стане проводити подібним чином заняття своєю рідною мовою. Якщо він добре володіє предметом, він підлаштовує його під аудиторію, намагається заволодіти її увагою за необхідності імпровізує, вставляє другорядні деталі для посилення інтересу. Деякі викладачі здатні на таке, використовуючи іноземну мову.

Окрім того, навіть у тих регіонах, де рівень знання англійської вважається високим, нерідкі випадки неточного вживання мови [33].

До того ж англійська мова, що використовується для навчання на такого типу курсах, це не *lingua franca*, а *Globish*, про який ми говорили вище. І якщо його достатньо для торгівлі і розмов про погоду, то його зовсім недостатньо для оперування концептами і для розвитку мислення. Краще використовувати свою

рідну мову. Можна було б зауважити, що коли такі великі країни, як Франція і Німеччина, викладають предмети англійською мовою, то це можна розглядати як їх **капітуляцію перед англійською мовою**, адже кількість носіїв французької мови в Європі складає 80 мільйонів, німецької — 90 мільйонів а англійської — 62 мільйони. **Мова не нейтральна.**

Англійська мова студентів. Не менш гострим питанням є рівень володіння іноземною мовою вступників, знання яких, зазвичай, оцінюється через тест і повинні дорівнювати рівню B2.

Специфіка сьогоденної ситуації полягає в тому, що ми самі схильні відмовитися від багатьох галузей і функцій застосування рідної мови на користь англійської. На жаль, це має місце не лише в поп-культурі чи в Інтернеті, а й у вищій школі. Це зовсім не значить, що жоден предмет не повинен викладатися англійською мовою. Корисно, коли студент спирається на знання із джерел інших мов. Це також розвиває його рідну мову. **Потрібен баланс між інтернаціоналізацією освіти і збереженням якісного викладання рідною мовою.**

Чому англійська? Або чия мова — того й держава

Ідентичність сучасної людини стає об'єктом боротьби всіх держав, які намагаються завоювати не лише території й ресурси, але й серця і душі людей.

Мова в цій боротьбі є потужним засобом. “Мова — найважливіший національний ідентифікатор, завдяки якому кожна нація вирізняється з-поміж інших, усвідомлюючи себе самодостатнім та самочинним суб'єктом історії” (*Ольга Федик*). Але вплив її не обмежується цими ознаками ідентичності і культурної побудови. Мова стає одним з аспектів політики впливу та привілейованим засобом розповсюдження домінуючих культур.

Менш ніж за чотири століття англійська мова стала домінуючою мовою міжнародних комунікацій в сучасному світі. Цей чудовий розвиток в кінцевому підсумку став результатом успіхів британських завоювань, колонізації та торгівлі в 17, 18 і 19 століттях. Але не тільки це, тоді що? Таке питання, безсумнівно, заслуговує само по собі багато спогадів. Тому що використання англійської мови в якості так званої “міжнародної” мови не є результатом певного офіційного руху або консультацій, певних реальних роздумів або певного раціонального вибору [31].

Одне можна сказати напевно, але, безумовно, не в силу своїх лексико-граматичних характеристик англійська мова необхідна в таких престижних областях, як торгівля, наука або музика. Ніщо в лінгвістичній системі англійської мови, так само як і в будь-якій іншій мові в цьому відношенні, не дозволяє їй домінувати в бізнесі, науках і особливо в інформатиці.

Прихильники англійської мови стверджують, що англійська мова приваблива своєю передбачуваною легкістю у вивченні. Ступінь складності мови завжди залишається дуже сумнівним і довільним питанням, тому що потрібно ставити себе на місце людини, яка вивчає її як іноземну мову. Багато людей сприймають англійську як складну мову з почасти непослідовною граматиною, екзотичною вимовою і дуже примхливим правописом.

Нинішній успіх англійської мови народився завдяки колоніальній і комерційній експансії Британської імперії і гегемонії технологічного світу

Сполучених Штатів. До цього факту безперечно необхідно додати спадщину колоніалізму, коли в 1960-х роках більшість колишніх колоній Британської корони, здобувши незалежність і не маючи єдиної корінної мови, проголосили англійську своїми офіційними мовами. Нині в ООН представлено 67 країн, офіційною мовою яких є англійська, а біля 30 країн мають англійську мову як другу офіційну [52]. **Навіть франкомовні раніше країни Габон, Руанда й Сенегал хочуть сьогодні перейти на офіційну англійську мову.**

Можна, також, заперечити, що розширенню англійської мови сприяв той факт, що ця мова, багата на лексику, але якби Гітлер виграв війну, то можна припустити, що весь світ сьогодні з однаковою легкістю говорив би німецькою, і що реклама китайських смартфонів в магазині “duty free” (безмитної торгівлі) в аеропорту Києва була б німецькою мовою. Нинішнє становище англійської мови у світі зумовлено екстралінгвістичними факторами, саме вони нас зараз цікавлять.

Військова міць

Відомий французький маршал Луї-Юбер Ляутей (1854-1934), який вніс значний вклад в колоніальну експансію своєї країни, одного разу зробив таку заяву: **“Мова — це діалект, в якому є армія, флот і авіація”** [Цит. за 31, р. 39]. Фактично, основні мови світу: англійська, французька, іспанська, китайська, арабська, португальська, російська і т.д.) зобов'язані своїм головним успіхом військовим захопленням і колонізації, що є безпосереднім результатом окупації. Насправді, американці почали сприяти розширенню англійської мови з першої світової війни, а особливо після їх перемоги під час другої світової війни. Тому вони продовжили цю експансію. Американці створили великі військові бази у багатьох країнах світу на всіх континентах. Однак існує зв'язок між присутністю збройних сил Сполучених Штатів і популярністю англійської мови на територіях, де вони знаходяться. Окрім того, американські солдати майже всюди мають радіо- і телевізійні станції, які транслюють програми англійською мовою. Нарешті, Сполучені Штати залишаються основним постачальником зброї в усьому світі [8, 12, 31].

Культурний експансіонізм

Англійська є не лише рідною мовою для приблизно 350 мільйонів мовців, але стала мовою міжнародних комунікацій. Це тому, що використання англійської мови стимулюється успіхами американської культури, економіки та дипломатії. В галузі культури кіно, естрада та Інтернет є великими пропагандистами американських цінностей у всьому світі.

Кіно. Американці нав'язують свої “стандарти якості” всьому світу. Сполучені Штати не обов'язково виробляють найкращі фільми і пісні в цьому сторіччі, але вони виробляють їх багато і, що найважливіше, у них є кошти, щоб поширювати свою продукцію по всьому світу. Техніка дублювання, європейський винахід, завжди використовувалася американцями для експорту американських фільмів, а не для імпорту іноземних фільмів в Сполучені Штати. Ввезення дубльованих фільмів в США залишається суворо забороненим незалежно від країни походження! Ось чому всі іноземні фільми, що імпортуються в Сполучені Штати, повинні мати субтитри англійською мовою, а не перекладатися. Завдяки кінематографу, американці не тільки отримують значну частку ринку,

використання англійської мови також сприяє розширенню їх мережі впливу, яка добре вписується в імперіалістичну логіку. Сполучені Штати виробляють тільки 5% фільмів, випущених у світі, проте отримують 50% усіх прибутків від фільмів. Бо ми дозволяємо їм це робити.

Естрада і музика

Американська естрадна пісня настільки добре поширена по всьому світу, що затьмарює місцеві продукти, відводячи їм роль фольклору. Йдеться не про мову, а про технічні засоби, помножені на десять завдяки засобам масової інформації. Як і в кіно, американська популярна музика фокусується на маркетингу, а не на талантах (хоча це не виключається). Поширення популярної англо-американської пісні стало настільки значним у світі, що в дуже багатьох країнах виробництво пісень національною мовою просто перестало існувати. Напр., стає практично неможливо придбати компакт-диски або DVD-диски такими мовами, як шведська, голландська, малайська, суахілі і т.д., або тому, що вони не виробляються, або тому, що ці продукти недоступні на міжнародному ринку. Якщо англо-американська пісня наводнює ринок усього світу, то це не тому, що вона така якісна, а тому що засоби її розмноження й розповсюдження контролюються американцями. Це все те саме питання економічного інтересу! Ні для кого не таємницею, що **самі Сполучені Штати не споживають культурні продукти жодної країни** [8].

ЗМІ

Глобальна інформація є найконцентрованішою формою доступної інформації. Оскільки жодна газета не може зібрати достовірну, повну і негайну інформацію, якої вона потребує, на всій поверхні земної кулі, необхідно вдатися до послуг агентств, що спеціалізуються на такій роботі, зокрема, це Агентства AP (Associated Press), AFP (Agence France-Presse) і Reuter, що є сьогодні найзатребуванішими агентствами у всіх країнах світу, цілодобово і без вихідних, повідомляючи свою інформацію англійською або французькою мовами: вони нав'язують свою мову.

Технологічні інновації

Сполучені Штати продовжують випереджати всі інші країни у більшості областей наукових досліджень і технологічних розробок. Успіх Інтернету символізує технологічне, мовне та культурне домінування Сполучених Штатів.

Американці представляють технології інформаційних магістралей виключно американського походження. Ніби випадково, це майже універсальне сприйняття значно просуває американське комерційне проникнення в секторах ІТ і телекомунікацій. Однак ніщо не змушує Неангломовні країни використовувати Інтернет англійською мовою.

Наука

Слід зазначити, що з 1960-х років американці завжди відмовлялися публікувати статті, написані не англійською мовою. Це нав'язування єдиної мови у всіх міжнародних наукових комунікаціях відбувалося головним чином під тиском англомовних американських вчених і дослідників. Переважна більшість американських дослідників говорить лише англійською. Американські університетські комітети систематично ігнорують публікації будь-якою іншою мовою. Американці опиняються в становищі, в якому вони виступають і як діючі особи, і як і судді, одночасно монополізуючи, з благословення інших країн, світ

міжнародних наукових публікацій. Ось чому більшість американців вважають, що всі наукові відкриття є американськими і що вони можливі лише англійською мовою. Гірше того, вони твердо вірять, що більшість вчених, які живуть сьогодні, американці. Американський науковий світ організований так, щоб ніколи не опосередкувати європейські, американські, російські або китайські відкриття. Навпаки, він ігнорує їх, доки їх не буде виявлено американськими командами, які потім призначають авторство.

Не слід забувати, що вчені, які публікують свої роботи англійською мовою, зобов'язані вжити англо-американську систему цитування та привести свої цілі у відповідність з цілями американців. Вчений повинен не тільки опублікувати свою статтю англійською мовою, але й дотримуватися в ній офіційної точки зору досліджень американських університетів, під загрозою відхилення “через відсутність оригінальності”. Більше того, велика частина робіт, опублікованих не носіями англійської мови, як правило, вважаються мало інноваційними і не дуже цікавими для американських вчених, якщо вони не були відкриті американцями. Принаймні, існує певна ілюзія, ніби ви вважаєте, що вам абсолютно необхідно опублікувати ваші роботи англійською мовою, хоча самі ви говорите українською чи російською. У будь-якому випадку, американці не будуть читати вашу статтю, англійською вона написана чи ні! Слід також відзначити, що, насправді, більше 90% статей, написаних науковцями, ніколи не публікуються і залишаються невідомими широкому загалу. У Сполучених Штатах стало загальноприйнятою практикою використовувати кращі ідеї з робіт англійською мовою, написаних не носіями англійської мови (якщо ці роботи не були раніше опубліковані мовою країни), щоб отримати комерційну вигоду в першу чергу. Неамериканські вчені, чийі ідеї були розграбовані, вже не можуть нічого довести. Таким чином, в цьому науковому світі, де можна очікувати, що наука займає перше місце, дуже часто пошук прибутку та практика грабежу керують дослідженнями.

Фактично, якщо Сполучені Штати стали основним полюсом впливу англійської мови через науку і медіа-культуру, то це тому, що на карту поставлено їх економічні інтереси. У всьому світі англійськомовний світ об'єднує близько шістдесят країн і майже два мільярди людей, який залишається без сумніву самим великим “Мовним ринком” на планеті разом із Китаєм та Індією. Одним словом, джерелом англосаксонського інтервенціонізму є не стільки англійська мова, скільки економічна вигода від цієї мови. Іншими словами, поширення англійської по всьому світу є значним джерелом економічного збагачення для американців і англійців, і це за рахунок інших країн, які готові співпрацювати в цій експансії [8, 12, 31].

Чинити опір чи не чинити?

Проте, все більше і більше звучать голоси, щоб засудити насильницький марш до “все англійською”, тому що цей розвиток маргіналізує статус інших національних мов, якщо не регіональних. Така точка зору особливо поширена в Європейському союзі, де багатомовність є офіційною політикою.

Звичайно, лідируюча роль англійської мови не буде вічною. Бути центром світу — це положення можливо й завидне, але яке дуже важко утримати, тому що їй доводиться мати справу з тими, хто постраждав від мовної дискримінації, і хто

досі продовжує вірити в краще майбутнє, в якому кожна мова буде мати своє місце. Розповсюдження англійської мови в жодному разі не базується на її внутрішніх якостях, але вона гарантовано збереже ще на невизначений час статус єдиної міжнародної робочої мови. Конкуренція — це доля будь-якої мови: є багато претендентів на це звання: французи, китайці, іспанці і індійці вже витягують свої каштани з вогню. Але зміни потребують часу, а англійській ще належить прожити багато років. Навіть якби Сполучені Штати втратили свою військову, економічну, політичну і т.д. перевагу прямо зараз, англійська гегемонія збереглася б, тому що занепад американської імперії не означає кінець англійської мови, бо регрес сильної міжнародної мови це довгий процес.

Альтернативи англійській мові

В політичних, дипломатичних, наукових та інших колах вже кілька десятиріч років активно обговорюють проблему потенційної заміни англійської мови на іншу. Фактично, кілька альтернативних систем були запропоновані і протестовані в установах Європейського Союзу, які представив швейцарець Грін у доповіді **“Викладання мов як державна політика”**, підготовленої ним на замовлення Вищої ради освіти Франції в 2005 році (це так званий **“Rapport Grin”**) [43]. В ній обговорювалися три основні альтернативні моделі щодо використання англійської мови в ЄС:

- 1) “монархічна”, або “аристократична” модель, де привілейована роль англійської мови зберігається;
- 2) модель використання “великих” мов Союзу, а саме французької, англійської і німецької;
- 3) так звана “демократична” модель, де контактною мовою або лінгва франка буде не національна мова, а есперанто (штучна мова).

Щодо есперанто, то цю ідею штучних мов в Європі генерал Де Голль висміяв ще в 1962 році, виступаючи перед журналістами, котрі зібралися біля Єлисейського палацу: “Я не вірю, що Європа може мати якусь живу реальність, якщо вона не включає Францію з її французами, Німеччину з її німцями, Італію з її італійцями і т.д. Данте, Гете, Шатобріан належать всій Європі настільки, наскільки вони були відповідно і насамперед італійцями, німцями та французами. Вони б не слугували так сильно Європі, якби були особами без громадянства, думали і писали на якомусь есперанто чи інтегрованому Волапюк” [Цит. за 23, р. 172].

Є також пропозиції відродити латинську мову, як це зробив Ізраїль. коли в кінці 19-го на початку 20 ст. відродив мертвий іврит, який став сьогодні його офіційною мовою. Є пропозиції використовувати більше переклад, зокрема, машинний для допомоги перекладачам [17]. Але найкраща альтернатива — це політика плюрилінгвізму ЄС.

Висновок і перспективи. В результаті нашого дослідження ми з’ясували, що мова є потужним інструментом влади з особливими властивостями, здатними діяти в міжнародному масштабі з точки зору політики впливу. В міждержавних і в міжкультурних відносинах мова далеко не нейтральний інструмент, а ідеологічне поле битви, вплив якої важко оцінити.

Ми побачили, що, не дивлячись на тиск ринкової економіки, Європа не піддалася повністю її чарам і не прийняла англійську мову як єдину мову

спілкування в Європі. Розробка ЄС й впровадження політики плюрилінгвізму були відповіддю на цей тиск. Проте результати цієї політики сьогодні не відповідають очікуванням. Європейці, звичайно, обрали найлегший шлях і перейшли на англійську, яка де факто зайняла в Європі та й в усьому світі монополне місце. Гегемонія англійської мови стала настільки природна, що її вже не помічають. Кожен день англійська мова поширюється все сильніше й сильніше, світ стає все більш уніфікованим, все більш одноманітним і все більш невиразним. І питання не пов'язане лише із вибором англійської чи іншої мови, це питання мовної гегемонії, питання монолінгвізму.

Ми не проти англійської. Ми любимо цю мову так само, як і всі наші європейські та інші мови, ми за багатомовність. Але ми не можемо дозволити собі працювати й мислити іноземною мовою. Нам потрібна наша рідна мова (українська, російська і т.д.). Недарма нинішній науковий процес обумовлений переважно американцями й китайцями, більшість із яких працюють і говорять своєю рідною мовою.

Слова схожі на гілки дерева: вони пов'язані з граматиною, з мовною системою — їх стовбуром. Замініть гілки дерева тополі на гілки дуба, дерево втрачає свою пишність, сохне і, зрештою, гине. Те ж саме стосується всіх мов: наповнюйте їх іноземними словами, що поліпшують якість думки, без яких, зрештою, мовам загрожує зникнення, якщо не має стимулів для розвитку. Питання в тому, що із-за надмірної англізації суспільства у людей скоро більше не буде слів, концепцій, які будуть розвиватися їх рідною мовою. З іншого боку, буде самообманом сподіватись, що колись кожен зможе чудово говорити англійською мовою як рідною. Як дерева, коріння яких іноді може рости на рихлих або вапняних ґрунтах, іноді на вологих або посушливих, мови мають різні глибокі історичні корені й незнищенні кліматично-екологічні відмінності. Англійська мова буде розростатися як гілки, розміщені на крихкому стовбурі без коренів. Практично у всіх випадках залишиться погано засвоєна розмовна англійська мова.

Як і екологія, яка має бути збережена на благо людства, так мовне розмаїття має зберігатися.

Плюрилінгвізм не може бути алібі для закріплення переваги англійської мови, але плюрилінгвізм не означає виключення англійської мови. Безумовно, можливі дві крайнощі: монолінгвізм — лише англійська і нічого крім англійської, а всі інші мови стають регіональними, провінційними, периферійними для місцевого і домашнього використання, і егалітарний плюрилінгвізм — всі мови рівні. Між цими двома крайнощами, які обидві неприпустимі, знаходиться сіра зона, яка на наших очах швидко зменшується, але саме в цій сірій зоні ще можна і треба діяти для розвитку плюрилінгвізму.

Якщо англійська переможе, якщо ми вже нічого не зможемо з цим вдіяти, нам доведеться жити з тим, що англійська мова буде ставати все більше й більше частиною нашої мовної ідентичності. І якби це не було це парадоксально, інструментом для заохочення до плюрилінгвізму. Тому ми, разом із Європою, будемо намагатися продовжувати чинити опір монополізму англійської мови шляхом розвитку плюрилінгвізму, насамперед, у системі освіти. Мета полягає не в тому, щоб відновити ситуацію плюрилінгвізму, що існувала в минулому, а в тому,

щоб сприяти розвитку сучасних мов в Європі. На питання, як зорієнтувати мовну політику на плюрилінгвізм сьогодні легше відповісти, оскільки відповідь уже існує — через міжкультурну комунікацію. Всі ці зміни вимагають переосмислення місця англійської мови в освітній системі України, цілей, методів і практики викладання іноземних мов,

На нашу думку, всі вище зазначені аргументи, не лише освітні, а й загально соціокультурні, економічні тощо підтверджують необхідність обов'язкового вивчення двох і більше іноземних в системі освіти України, так як це зроблено в переважній кількості країн ЄС з огляду також на перспективу нашої євроінтеграції. Для цього українські діти повинні мати право **вільно обирати виучувану мову з кількох іноземних мов уже в початковій й школі**. Хоча ми розуміємо, що для цього необхідні відповідні кошти. Але ми повинні зробити це, щоб уникнути монолінгвізму й зберегти мовне й культурне різноманіття, яке є запорукою нашої національної самобутності, нашого успішного майбутнього.

Перспективами подальших досліджень вважаємо вивчення питань розвитку плюрикультурних і плюримовних компетентностей на основі міжкультурного підходу.

Список використаних джерел

1. Багатомовна Європа: тенденції у політиці і практиці мультилінгвізму в Європі. — К. : Ленвіт, 2012. — 168 с.
2. Жихарева Т.Ю. Плюрализм как альтернатива англосаксонскому доминированию в условиях глобализации. — С. 119–128. Взято з elar.urfu.ru/bitstream/mku_2016_1.
3. Локшина О.І. Етапи розвитку стратегії Європейського Союзу у галузі освіти. Взято з www.ime.edu-ua.net/em2/content/07loiuet.html.
4. Мазниченко М.В. Навчання іноземних мов в контексті політики плюрилінгвізму// Вісник Національного університету оборони України. — 2015. — Вип. 1. — С. 270–277. Взято з www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/cgiirbis_64.
5. Матюхина Е.Н. Политические последствия плюрилингвизма. 2016. — С. 148–153. Взято з elar.urfu.ru/bitstream/mku_2016_14.
6. Микрюкова Л.И. Плюрилингвизм и перевод. — С. 284–291. Взято з elar.urfu.ru/bitstream/mku_2016_1.
7. Пелагеша Н. Мовна політика як інструмент розвитку комунікативного простору Європейського Союзу. Взято з <http://old.niss.gov.ua/Monitor/July2009/23.htm>.
8. Смокотин В.М. Европейское многоязычие: от государств-наций к многоязычной и поликультурной Европе. Изд.во Томского университета. — 2010. — 178 с. Взято з www.twirpx.com/file
9. Хартія основних прав Європейського Союзу. Взято з zakon.rada.gov.ua.
10. Хоружий Г.Ф. Європейська політика вищої освіти. Монографія. — Полтава: «Дивосвіт», 2016. — 384 с.
11. Чуба Г. Політика мультилінгвізму і нові підходи в лінгводидактиці. Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2016. — Випуск 12. — С. 62–67. Взято з ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item.
12. Шелестюк Е.В. Английский как инструмент вестернизации. 2013. Взято з shelestiuk.narod.ru.

13. Шибаева А.М. Актуальные проблемы мультилингвизма (многоязычия) в современном коммуникативном пространстве. — 2016. — С. 171–175. Взято з [elar.urfu.ru › bitstream › mku_2016_1](http://elar.urfu.ru/bitstream/mku_2016_1).
14. Abdallah-Preteille M. La pédagogie interculturelle: entre multiculturalisme et universalisme . "Recherches en Education" — n.9 — Novembre 2010, pp. 10–17. Взято з [socioconstructivismo.unizar.es › uploads › 2010/07 › REE](http://socioconstructivismo.unizar.es/uploads/2010/07/REE).
15. Beacco, J.-C. et Byram, M: Guide pour l'élaboration des politiques linguistiques éducatives en Europe. De la diversité linguistique à l'éducation plurilingue, Projet 1 (rév.), Divisions des politiques linguistiques, Conseil de l'Europe, Strasbourg. 2003. Взято з www.coe.int.
16. Blondel, A, G. Briet, L. Collès, L. Destercke et A. Sekhavat. Que voulez-vous dire? Compétence culturelle et stratégies didactiques. Bruxelles: Duculot. Collection Stratégies FLE. 1998.
17. Bourdieu P., De Swaan A., Hagège Cl., Fumaroli M., I. Quelles langues pour une Europe démocratique? Raisons politiques. 2001/2 (n 2), pp. 41-64. Взято з [www.cairn.info › journal-raisons-politiques-...](http://www.cairn.info/journal-raisons-politiques-...)
18. Breidbach S. Le plurilinguisme, la citoyenneté démocratique en Europe et le rôle de l'anglais. 2003. Взято з [rm.coe.int › le-plurilinguisme-la-citoyennete...](http://rm.coe.int/le-plurilinguisme-la-citoyennete...)
19. Buzmazniuk S. Parler européen. Policy paper. Question d'Europe N 541. 2019. Взято з [www.robert-schuman.eu › doc › qs-541-fr](http://www.robert-schuman.eu/doc/qs-541-fr).
20. Capucho F. Les politiques linguistiques européennes. 2016. Взято з <https://doi.org/10.4000/carnets.1844>.
21. Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne. Взято з [www.afapdp.org › uploads › 2018/06](http://www.afapdp.org/uploads/2018/06).
22. Conseil de l'Europe. Cadre européen commun de référence pour les langues. Apprendre, enseigner, évaluer. 2001. Взято з www.coe.int ›.
23. Cordier L. Les langues du pouvoir. La langue comme outil de puissance. 2012. Взято з [doc.sciencespo-lyon.fr › pdf › cordier_1](http://doc.sciencespo-lyon.fr/pdf/cordier_1).
24. Coste, D. "De plus d'une langue à d'autres encore. Penser les compétences plurilingues?". In Castellotti, V. (dir.). D'une langue à d'autres: Pratiques et représentations. — Rouen: Presses Universitaires de Rouen. — 2001. — PP.191–202.
25. EF EPI 2019. Рівень володіння англійською мовою. Взято з [www.ef.com › wwru › epi](http://www.ef.com/wwru/epi)
26. EURYDICE 2005, 2015. Взято з eacea.ec.europa.eu.
27. Déclaration 52 du Traité de Lisbonne Relative aux symboles de l'Union européenne. Взято з [eur-lex.europa.eu › resource › DOC](http://eur-lex.europa.eu/resource/DOC).
28. Dubois F. Plurilinguisme européen et politiques linguistiques européennes. Eurasmus. 2019. Взято з <http://lib.uliege.be>.
29. Fuller A. Expansive learning environments: Integrating organizational and personal development. 2004. Взято з [www.researchgate.net › publication › 28090...](http://www.researchgate.net/publication/28090...)
30. Glatre G. L'anti-Babel: la forme "Europe" au défi de ses frontières linguistiques. 2017. Взято з [blogs.mediapart.fr › gwenael-glatre › blog](http://blogs.mediapart.fr/gwenael-glatre/blog).
31. Hammon A. Comment l'anglais est-il devenu la langue la plus parlée. 2014. Взято з [blog.esl.fr › blog › apprendre-les-langues](http://blog.esl.fr/blog/apprendre-les-langues).

32. Larbani L. A l'école, l'anglais en majesté. 2018. Взято з [www.liberation.fr › france › 2018/09/12](http://www.liberation.fr/france/2018/09/12).
33. Lhéréte A. Le multilinguisme en Europe hier et aujourd'hui: un idéal devenu un défi. 2017. Взято з [actualites.ecoledeslettres.fr › europe-2 › mult](http://actualites.ecoledeslettres.fr/europe-2/mult).
34. Lussier D. Domaine de référence pour l'évaluation de la compétence culturelle en langues. Chemins actuels, Revue de l'AMIFRAM, n. 59. 2000. P. 10–19.
35. Maalouf A. Un Défi Salitaire — Comment La Multiplicité Des Langues Pourrait Consolider l'Europe — Propositions du Groupe des Intellectuels pour le Dialogue Interculturel constitué à l'initiative de la Commission Européenne. Bruxelles. 2008. Взято з http://frankofonia.pl/download/images/dokumenty/report_fr.pdf.
36. F. Sans langues commune l'Europe restera les Etats désunis. 2019. Взято з [www.alliancesud.ch › infodoc › webressources](http://www.alliancesud.ch/infodoc/webressources).
37. Petrobono E. Multilinguisme dans l'Union Européenne: Obstacle ou appui? 2015. Взято з www.academia.edu ›.
38. Phillipson R. English-Only Europe? Challenging Language Policy. Oxford: Routledge. 2003.
39. PISA 2018 results — OECD. Взято з [www.oecd.org › pisa › publications › pisa-2..30](http://www.oecd.org/pisa/publications/pisa-2..30).
40. Porcher L. La scolarisation des enfants de migrants, Paris : Crédif/Didier.1978.
41. Poullot P. Brexit: l'anglais est-il encore une langue officielle de l'UE? 2020. Взято з [www.liberation.fr › checknews › 2020/02/04](http://www.liberation.fr/checknews/2020/02/04).
42. Prunelle Ch. (2007). La politique de l'Union européenne en matière de l'éducation et de la formation. Revue internationale d'éducation de Sèvres. 46é. décembre 2007. Взято з [http://journal. Openedition.org/ries /280](http://journal.Openedition.org/ries/280).
43. Rapport Grin — Wikipédia [fr.wikipedia.org › wiki › Rapport_Grin](http://fr.wikipedia.org/wiki/Rapport_Grin).
44. Recommendation CM/Rec(2008)7 of the Committee of . Взято з [ww.ecml.at › documents › CoE-documents](http://www.ecml.at/documents/CoE-documents).
45. Traité de Paris. Traité instituant la Communauté européenne du charbon et de ... 1951. Взято з [fr.wikipedia.org › wiki › Traité_instituant_la](http://fr.wikipedia.org/wiki/Traité_instituant_la).
46. Traité de Rome 1957. Взято з [www.europarl.europa.eu › about-parliament › in-the-past › treaty-of-rome](http://www.europarl.europa.eu/about-parliament/in-the-past/treaty-of-rome).
47. Traité de Maastricht. 1992. Взято з [www.europarl.europa.eu › in-the-past › maastricht-treat](http://www.europarl.europa.eu/in-the-past/maastricht-treat)
48. Traité de Lisbonne. 2007. Le traité sur le fonctionnement de l'Union européenne (TFUE ... www.europarl.europa.eu.
49. Tremblay Ch. Du multilinguisme au plurilinguisme. 2007. Взято з www.observatoireplurilinguisme.eu ›.Truchot Cl. l'anglais en europe: reperes . 2002. Взято з — [Coe rsm.coe.int › l-anglais-en-europe-reperes](http://Coerism.coe.int/l-anglais-en-europe-reperes)
50. Tremblay Ch. Stop à cette anglicisation effrénée dans nos universités. 2020. Взято з <https://www.lalibre.be/debats/opinions/stop-a-cette-anglicisation-effrenée>.
51. Truchot, C. Europe: l'enjeu linguistique. Paris: La Documentation française. 2008. Взято з www.cairn.info.
52. Wikipedia. Encyclopédie libre. Взято з [fr.wikipedia.org › wiki](http://fr.wikipedia.org/wiki).
53. Wright S. A Community that can communicate? The luinguistic factor en European intergation. — Blacwell Publisher's, Oxford. — 1999.

54. Zarate G. Représentations de l'étranger et didactique des langues. Paris: Didier. — 1993.

Маркова О.В.

старший викладач кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації

Шматок Т.Г.

старший викладач кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ЗА ДУАЛЬНОЮ ФОРМОЮ НАВЧАННЯ ЯК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНОЇ БІЗНЕС-ОСВІТИ В УКРАЇНІ

***Анотація.** В статті розглядається концепція підготовки фахівців за дуальною формою навчання в різних країнах світу. Увага приділяється основним чотирьом моделям дуальної форми здобуття вищої освіти, які сприяють забезпеченню якісної бізнес-освіти в Україні.*

***Ключові слова:** навчання впродовж життя, дуальна освіта, глобальний ринок, альтернативний метод навчання, змішане навчання, рівноправне партнерство, корпоративна культура, сендвіч-навчання, пілотний проєкт.*

***Abstract.** The article focuses on the concept of training specialists based on dual form of education in the world. Attention is given to the main four work-based models in higher education. These models will provide effective business learning in Ukraine.*

***Key words:** lifelong learning, dual education, global market, alternative method of learning, blended learning, equal partnership, corporate culture, sandwich learning, pilot project.*

Постановка проблеми та її актуальність. Протягом останніх 10 років ринок праці змінився до невпізнання. В сучасному світі ІТ технології посідають значне місце як в навчанні, роботі, так і в повсякденному житті.

Дослідження *Deloitte Insights* показують, що до 2030 року роботу втратять близько 400 мільйонів людей, а близько 375 мільйонам доведеться змінити професію чи спеціалізацію [1]. Головним принципом сучасного суспільства стане модель безперервного навчання, яка допоможе отримати нові знання та навички і дасть можливість бути конкурентоспроможними на глобальному ринку праці в умовах ринково-орієнтованої економіки [2, с. 137].

Однак, слід зазначити, що в Україні зростає недовіра до ефективності навчання у вищих навчальних закладах. Однією з причин цього можна назвати невідповідність між діяльністю закладів вищої освіти та потребами сучасної молоді [3, с. 257].

•Перш за все, ця невідповідність стосується негативних показників працевлаштування молодих спеціалістів. Протягом січня-серпня 2019 року показник становив близько 33% від усіх безробітних в Україні.

•Слід також зауважити, що дисципліни, які вивчаються в університетах, часто не відповідають сучасним потребам бізнесу. Компанії, які працюють у ключових секторах економіки, говорять про розрив між навичками працівників та особистими вимогами до кандидатів на посади.

•Застаріла матеріальна база навчальних закладів (зношеність обладнання складає 60–80% за даними МОН) також не сприяє доступу студентів до сучасного